

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

katedra speciální pedagogiky

Učitelství pro střední školy ČJ - SPG

František Bakule ve světle archivních dokumentů

Frantisek Bakule in the light of archival sources

Diplomová práce

Alexandra Turjanicová

vedoucí práce - PaedDr. Jaroslava Zemková, Ph.D.

duben 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma František Bakule vypracovala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 4. 2014

.....

podpis

Poděkování

Své vedoucí, PaedDr. Jaroslavě Zemkové, Ph.D., děkuji za cenné rady a připomínky, které mi při psaní této práce poskytla a rovněž za vstřícnost, s níž se ujala vedení této práce.

Pracovníkovi Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského, PhDr. Janu Šimkovi, Ph. D., děkuji za neocenitelnou pomoc při heuristice a řadu inspirativních podnětů při vzniku tohoto textu.

Vůbec největší dík však patří celé mé rodině a zejména pak rodičům, bez jejichž laskavého pochopení a trpělivé podpory bych nemohla vystudovat.

Anotace

Tato práce zpracovává život Františka Bakule z jiného pohledu než vydané publikace – snaží se prostřednictvím archivních dokumentů z Bakulovy pozůstalosti pohlédnout na jeho osobnostní rysy, které formovaly jeho pedagogické metody, zejména výchovnou práci s tělesně postiženými dětmi. Část práce tvoří citované části z Bakulových nevydaných a dosud nikde nepublikovaných rukopisů. Velmi významnou je příloha, neboť se jedná o první dosud zpracovaný a ucelený soubor všech výrobků Dětského výrobního družstva, jenž se nachází v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského.

Klíčová slova: František Bakule, historie péče o osoby s tělesným postižením, Bakulovi zpěváčci, Dětské výrobní družstvo, dřevěné hračky

Annotation

The aim of this paper is to describe the life of Frantisek Bakule from a perspective different from any other publications. Using archival documents from the Bakule estate, it attempts to examine the personality traits that shaped his teaching methods, especially his educational work with disabled children. A part of this paper consists of citations from so far unpublished Bakules' manuscripts. The attachment is of a significant importance as it is the first complete and comprehensive collection of products of the Children's Workshop Group, which is located at the National Pedagogical Museum and Library of J. A. Comenius.

Keywords: Frantisek Bakule, history of care for people with physical disabilities, Bakule's singers, Children's Workshop Group, wooden toys

Obsah

Úvod	6
1. Historie péče o osoby s tělesným postižením	11
1.1 V zahraničí.....	12
1.2 V českých zemích do konce první světové války.....	19
1.2.1 Vznik ústavů pro osoby s tělesným postižením.....	22
1.3 V Českých zemích od první republiky do současnosti.....	26
2. Školství na přelomu 19. a 20. století	29
2.1 Hasnerův zákon.....	29
2.3 Reformy na počátku 20. století.....	31
2.4 Sjezdy pro péči o slabomyslné a školství pomocné.....	32
3. Pedagogické směry ve vyučování na přelomu 19. a 20. století	33
3.1 Herbartismus.....	33
3.2 Pozitivismus.....	34
3.3 Ellen Keyová.....	35
3.4 Reformní pedagogika.....	35
3.4.1 Rysy reformní pedagogiky.....	36
4. Život Františka Bakule	37
4.1 Dětství a rodiště.....	38
4.1.1 Domácí hudební výchova.....	38
4.2 Školní léta.....	39
4.3 Učitelská léta.....	40
4.3.1 Bakule jako oblíbený učitel.....	40
4.3.2 Bakule v Jedličkově ústavu.....	43
4.3.3 Bakulův vzdělávací systém.....	44
5. Hudební výchova	46
5.1 Bakulův systém rozvoje hudebnosti.....	48
5.1.1 Hudební výchova dle Bakuleho.....	49
5.2 Polemika s dr. C. Stejskalem.....	54
5.2.1 Námitky dr. C. Stejskala a odpovědi F. Bakuleho.....	54
5.3 Osobní setkání s významnými skladateli.....	57
5.3.1 Josef Bohuslav Foerster.....	57
5.3.2 Leoš Janáček.....	58
6. Bakulovi zpěváci	59
6.1 Sborové počátky.....	59
6.2 Oficiální sbor.....	59
6.3 Zájezdy do ciziny.....	60
6.4 Zánik zpěvácků.....	60
7. Dětské výrobní družstvo	63
7.1 Jirsákovy hračky.....	67
8. Bakulův podzim života	69
8.1 Očerňování v médiích.....	69
8.2 Upřímná láska dětí.....	70
Závěr	73
Použité zdroje	76

Úvod

František, Fanouš, Fanda...jaké oslovení asi nejčastěji slyšel náš přední a přitom dlouhou dobu opomíjený a zapomínaný pedagog František Bakule? Troufám si říci, že nejfrekventovanější bylo „pane učiteli“. Neboť Bakule celý svůj život zasvětil „svým dětem“. Tohoto velikého muže a jeho činy jsem si vybrala jako téma své diplomové práce.

O jeho životě, systému výuky a skutcích již bylo vcelku dost napsáno. Já se chci pokusit proniknout více do hloubky jeho bytí. Jaký asi byl jako člověk, jako osobnost? Bohužel mi nebude dopřáno, abych si s ním mohla v klidu popovídat a slyšet tak naživo jeho hlas propojený s neverbálními projevy. Právě proto chci pátrat v jeho bohaté pozůstalosti v Národním pedagogickém muzeu J. A. Komenského, především v dosud nezpracované části, kde jsou uloženy dosud neznámé dokumenty. Řadu z těchto odborné veřejnosti dosud nepřístupných materiálů nejen využiji pro svoji práci, ale zároveň uvedu jejich doslovný přepis, aby mohly vypovídat bezprostředně. Skrze písemností z pera samotného Bakuleho k nám zároveň promluví sám jejich autor, který má stále co říct a žádná práce, která by znovu připomněla jeho osobnosti a jeho výjimečné výchovné metody nemůže být nadbytečná, protože Bakulův význam pro začátky speciálního vzdělávání osob s tělesným postižením je mimořádný.

Zájem o Bakulovu činnost je paradoxně poměrně nedávný, sám tento významný pedagog prožil poslední léta života téměř v zapomnění a nepřipomínal se ještě ani řadu let po smrti. Jedním z průkopníků „bakulovského“ bádání se stal bývalý zaměstnanec Jedličkova ústavu a současný vysokoškolský pedagog B. Titzl,¹ který Bakuleho objevil již v 70. letech 20. století, když se zabíral historií Jedličkova ústavu. Koncem 90. let potom Titzl publikoval zásadní monografii s názvem „To byl český učitel“, která velmi důkladně pojednává nejen o pedagogickém působení a životních peripetiích F. Bakuleho. Ve stejné době vyšla i publikace „František Bakule – Enfant terrible české pedagogiky“,² jejímž autorem je Bakulův kmořenec F. Fauchér, který propaguje

¹ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3.

² FAUCHER, Francois. *František Bakule enfant terrible české pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-717-8305-6.

a popularizuje Bakulův odkaz v zahraničí, především ve Francii. Tyto dvě publikace tvoří základnu našeho poznání, kterou doplňují ještě další dvě práce. Za první je to publikace V. Gregora³ zaměřená především na hudební složku Bakulovy výchovy reprezentovanou ve své době celosvětově slavným dětským sborem „Bakulovi zpěváčci“, za druhé potom pojednání největší osobnosti české reformní pedagogiky V. Příhody,⁴ který hodnotí Bakulovo místo mezi pedagogickými reformisty.

Vedle těchto prací je možné najít zajímavé informace v práci V. Sklenáře⁵ vydané coby součást téměř nedostupného sborníku „Učitelé v práci a v boji“ (rukopis této práce je uložen v Národním pedagogickém muzeu v tzv. Archivu dějin učitelstva) a v diplomové práci M. Fleischmanna⁶ ze 70. let. Kromě těchto citovaných prací vyšlo ještě nemnoho článků, jejichž cílem je ale spíše Bakuleho popularizovat, než otvírat nové perspektivy na jeho činnost. Reflexe Bakuleho v odborné literatuře tedy existuje a zejména monografie B. Titzla je dílem shrnujícím velkou část poznatků, nicméně ani tak se nejedná o dílo zcela vyčerpávající. Tato skutečnost není v žádném případě vinou nedůslednosti autora, který projevil skutečně mimořádnou péči a snahu vytěžít vše dostupné k tématu, přesto ale všechno zjistit nemohl. Důvodem je stav zpracování pozůstalosti F. Bakuleho, která je uložena v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze. Tato pozůstalost je velmi rozsáhlá, dokonce se jedná o jeden z nejrozsáhlejších fondů z celého Archivu písemností tohoto muzea,⁷ bohužel ale není uspokojivě archivářsky zpracována. Lépe řečeno, zpracována, tzn. odborně roztříděna a opatřena inventárními čísly, je jenom menší část pozůstalosti, kterou pravděpodobně převzal a zpracoval někdy v 60. či 70. letech 20. století archivář J. Štraus. Kromě toho ale bylo do Pedagogického muzea někdy koncem 90. let předáno několik beden písemností, a to z Náprstkova muzea (vycházíme z ústního sdělení kurátorky Archivu písemností Mgr. J. Bartošové). Tyto dokumenty byly převzaty a dnes jsou uloženy ve čtyřech banánových krabicích, nejsou však ani roztříděny, ani evidovány. Za vynaložení značného úsilí – jedná se vpravdě o mravenčí, časově velmi

³ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

⁴ PŘÍHODA, Václav. *Třicet let Bakulovy práce pokusné*. Praha: Sdružení přátel výchovy životem a prací, 1927.

⁵ SKLENÁŘ, Václav. *František Bakule*. In: *Učitelé v práci a v boji*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971, s. 226-241.

⁶ FLEISCHMANN, Milan. *Život a pedagogická činnost Františka Bakuleho*. Praha, 1973. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce PhDr. Jiří Kracík.

⁷ Archiv písemností je muzejní podsírka, v níž jsou uloženy různé dokumenty ke školnímu životu, např. vysvědčení či rozvrhy hodin, ale především pozůstalosti mnoha významných pedagogů – oddíl Slavín obsahuje přes 500 učitelských pozůstalostí.

náročnou práci – mechanickým probíráním jednotlivých písemností, je možné objevit mnoho zajímavého: od rukopisů Bakulových tiskem nikdy nevydaných prací přes nejruznější korespondenci až po výstřižky z dobového tisku referujících o úspěších Bakulových zpěváčků doma i v zahraničí nebo o finančních problémech Bakulova ústavu. Několik pozoruhodných dokumentů z této neroztříděné části pozůstalosti je použito a doslovně přetištěno v příslušných částech této práce, jak už bylo řečeno výše. Právě tímto způsobem se chci pokusit čtenáři co nejvíce přiblížit samotného Bakuleho. Chci mu dát možnost, aby mohl alespoň touto formou sám promluvit a říct nám své myšlenky.

Vedle neznámých písemností však nezpracovaná část pozůstalosti F. Bakuleho v Národním pedagogickém muzeu sestává i z ojedinělé kolekce trojrozměrných předmětů – především dřevěných hraček (zvířecích i lidských figurek) a užitkových předmětů (různé skříňky a nádobky), které jsou dílem Bakulovy družiny. To znamená vyrobily je děti s tělesným postižením, o které Bakule pečoval. Tento soubor předmětů je naprosto unikátní a jeho cena pro poznání nejen činnosti Bakulovy družiny, ale i pro dějiny péče o osoby s tělesným postižením u nás, je zcela mimořádná. Rovněž tento značně rozsáhlý soubor předmětů (celkem jich je 92 kusů) je odborné veřejnosti dosud zcela neznámý, některé výrobky jsou sice reprodukovány v tiskem vydaných pracích, jedná se ale pravděpodobně o přetisky jejich dobových fotografií,⁸ nikoliv o nově pořízené fotografie předmětů. V každém případě dosud nebyly dochované výrobky Bakulových žáků nikde prezentovány v úplnosti – a právě jejich základní popis a fotodokumentaci jsem si vytkla za hlavní cíl této práce. Jakkoliv se jedná o práci mechanickou, soupisového charakteru, právě jedině soupis výrobků může tvořit východisko pro každého z dalších zájemců o poznání činnosti výrobního družstva Bakulových dětí. Každý předmět jsem proto vyfotografovala, změřila, provedla základní popis a rozčlenění dle jeho charakteru – toto vše tvoří součást rozsáhlé přílohy mojí práce. V současné době je možné si díky elektronickému systému fakultní knihovny prohlížet studentské práce, tím pádem každý, kdo bude mít zájem, se může s výrobky seznámit a moje práce tak může posloužit ostatním zájemcům jako případný

⁸ Bakulovci si pořizovali fotodokumentaci svých výrobků, stejně tak fotili vystoupení Bakulových zpěváčků a pořizovali i různé momentky ze svých cest po světě, dochovaly se i fotografie dokumentující tělesné postižení jednotlivých dětí – tyto fotografie jsou rovněž zachovány v nezpracované části Bakuleho pozůstalosti, a to jednak ve formě zvětšenin, jednak v podobě skleněných negativů, které byly v roce 2013 digitalizovány – vycházíme z ústního sdělení pracovníka Národního pedagogického muzea dr. J. Šimka.

studijní materiál (pro úplnost dodávám, že svoje fotografie jsem předala i Národnímu pedagogickému muzeu, které dosud výrobky nemá evidované ani popsané – tímto chci další zpracování usnadnit).

Předkládaná práce důsledně postupuje od obecnějšího ke konkrétnímu, její struktura tedy vypadá následovně: První část je věnována dějinám vzdělávání osob s tělesným postižením, a to jak v měřítku celoevropském, tak v naší zemi. Jak se ukázalo při shromažďování podkladů, dějiny vzdělávání osob s tělesným postižením nejsou v naší literatuře úplně uspokojivě zpracovány. Základní přehledové příručky k dějinám školství a pedagogiky toto téma buď úplně pomíjejí, nebo zmiňují jen okrajově na několika stranách; k situaci v zahraničí je možné nalézt zmínky zcela výjimečně. V první části jsem se proto pokusila shromáždit veškeré dostupné informace o stavu vzdělávání osob s tělesným postižením v době působení F. Bakule, přičemž jsem vycházela zejména z dosti podrobných hesel v dobových pedagogických encyklopediích. Zde jsem rovněž našla důkladná pojednání o situaci vzdělávání „zmrzačených dětí“ v různých evropských zemích, tyto údaje jsem ještě ověřila a doplnila na základě zahraniční literatury a cizojazyčných mutací internetové encyklopedie Wikipedia.⁹ Po přehledném zpracování situace v evropských zemích následuje kapitola pojednávající podrobně o počátcích výchovy osob s tělesným postižením u nás, tato kapitola se neomezuje pouze na dobu působení F. Bakuleho, ale je dovedena až do současnosti. Tímto způsobem má být poskytnut kontext jednak Bakuleho pedagogickému dílu v době jeho působení, jednak jeho významu v porovnání s pozdějším vývojem.

F. Bakule se sice zapsal do dějin vzdělávání osob s tělesným postižením u nás, nicméně cesta k výchově tělesně postižených vedla přes standardní učitelské uplatnění – byl tedy především učitelem, byť ve své době značně neortodoxním. Z tohoto důvodu věnuji druhou kapitolu školskému systému druhé poloviny 19. století, kdy Bakule začal vyučovat. Na pozadí tohoto popisu opět mohou kontrastně vyniknout jeho specifické

⁹ Při vzniku projektu Wikipedia vzbuzovala diskuze o spolehlivosti zde publikovaných příspěvků a o přípustnosti jejich užití v odborných pracech. Po letech fungování však bylo jednoznačně prokázáno, že spolehlivost zde uváděných údajů je srovnatelná s klasickými encyklopedickými díly, jako je např. Encyclopedia Britannica – důkladně rozpracované pojednání o spolehlivosti hesel ve Wikipedii viz článek Reliability of Wikipedia. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014 [cit. 2014-03-30]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Reliability_of_Wikipedia

didaktické metody a přístup k dětem. Třetí kapitola potom přehledně ukazuje dění v pedagogice od konce 19. století do prvních desetiletí 20. století, kdy dochází k rozvoji různých reformních názorů. Bakule tato hnutí jistě sledoval a sám se k pedagogickým reformistům hlásil, byť především tím, že prezentoval výsledky svých výchovných pokusů, které byly do značné míry ojedinělé (podrobně jeho místo mezi pedagogickými pokusníky hodnotí V. Příhoda ve výše citované práci).

Životní a učitelská cesta F. Bakuleho je popsána v kapitole čtvrté, zde jsem se opírala především o publikovanou literaturu. Jelikož Bakule proslul nejenom svou prací s dětmi s tělesným postižením, ale i svými zvláštními metodami při výuce estetické výchovy – především výchovy hudební, kdy si jeho dětský sbor vydobyl mezinárodní uznání – věnuji Bakulovým názorům na hudební výchovu kapitolu pátou; slavným Bakulovým zpěváčkům potom kapitolu následující. Zde už se často opírám o prameny z Bakulovy pozůstalosti, zejména jeho práce reflektující metody výuky hudební výchovy a korespondenci či polemiku vedenou s odpůrci jeho metod. Sedmá kapitola je věnována činnosti Dětského výrobního družstva, jehož činností vznikly již zmiňované dřevěné výrobky, které jsou uloženy v Národním pedagogickém muzeu a dosud nebyly zpracovány. V textu práce se věnuji obecně popisu fungování Dětského výrobního družstva, a to včetně jeho hospodaření, samotný popis výrobků a rozřídění do jednotlivých tematických skupin je provedeno v příloze práce, která následuje za poslední kapitolou věnovanou posledním letům Bakulova působení.

Předkládaná práce by měla být příspěvkem k přesnějšímu poznání pedagogických metod F. Bakuleho, zejména jeho přístupu k výchově osob s tělesným postižením prací – v tomto směru jsou jednak využity písemné dokumenty, dosud částečně neznámé, jednak byl pro potřeby této práce a jejím prostřednictvím i pro využití budoucími badateli vytvořen soupis všech zachovaných rukodělných výrobků svěřenců F. Bakuleho. Dalším cílem práce je předvedení Bakuleho novátorského přístupu k hudební výchově, přičemž byly opět použity některé neznámé či méně známé dokumenty z jeho pozůstalosti.

1. Historie péče o osoby s tělesným postižením

Cíl první kapitoly

Cílem první kapitoly je stručně nastínit historii péče o osoby s tělesným postižením, a to od samotných počátků až do současnosti – popisovat přitom budeme jak situaci v Evropě, tak u nás. Popis historie snah o vzdělávání postižených není samoúčelný, naopak právě tímto způsobem získáme kontext, který je nezbytný pro posouzení významu díla F. Bakuleho v oboru péče o osoby s tělesným postižením. Úvodní část pojednávající o historickém vývoji v evropských zemích je pouze ilustrativní, což je dáno i značně omezenými zdroji k této problematice: většina literatury z oboru je soustředěna na současnost či nedávnou historii oboru, vzdálenější dějiny jsou zmiňovány pouze okrajově. Přesto se podařilo objevit zdroj, který obsahuje až překvapivě důkladné pojednání o stavu péče o osoby s tělesným postižením v evropských zemích ve druhé polovině 19. století: je jím Stručný slovník paedagogický, monumentální dílo české pedagogické vědy konce 19. století iniciované J. Klikou, který byl také hlavním redaktorem většiny svazků. V posledním svazku nacházíme pod heslem „Zmrzačené děti a jejich výchova“ čtyřstránkové pojednání o aktuálním stavu výchovy „mrzáčků“ u nás i v Evropě. Právě zde obsažené informace se staly jedním z hlavních zdrojů první části níže uvedeného textu, doplněné a aktualizované informacemi z biografických hesel získanými z jiných encyklopedických zdrojů, zejména různých jazykových mutací internetové Wikipedie. Podkapitoly zaměřené na vývoj české péče o osoby s tělesným postižením a péče o osoby s tělesným postižením po první světové válce se přirozeně opírají již o širší škálu literatury.

1.1 V zahraničí

Prvopočátky

Pro potřeby této práce jsou nejdůležitější dějiny péče o osoby s tělesným postižením v 19. století, kdy také vznikají první ústavy s odbornou péčí pro postižené. Pro zajímavost je ale možné uvést, že první zákon týkající se péče o osoby s tělesným postižením byl vydán v Anglii roku 1601. Dle J. Krause a O. Šandery, kteří tuto informaci uvádějí v historickém úvodu své publikace věnované péči o tělesně postižené dítě, vydání tohoto zákona deklaruje změnu přístupu ve společnosti, která začala přejímat odpovědnost za kvalitu života osob s postižením, projevující se mimo jiné vznikem různých charitativních organizací. Jelikož výše citovaná publikace není zaměřená primárně historicky, autoři tato svá tvrzení blíže nerozvádějí. Můžeme však dodat, že přestože např. u nás žádný podobný zákon věnovaný přímo tělesně postiženým vydán nebyl, nicméně charitativní činnosti bohatých jednotlivců (většinou z řad šlechty) nebyly kladeny žádné překážky. Charitativní činnost jednotlivců určovala péči o tělesně postižené po celá staletí, až s osvícenskou lékařskou vědou v 18. století se ale objevují první návody na léčení tělesných vad (jak bude uvedeno níže) a až 19. století je věkem rozvoje filantropických spolků zakládaných za účelem systematické péče o tělesně postižené. Doboví autoři přitom upozorňovali na skutečnost, že přestože ústavy specializované na péči o tělesně postižené se objevují postupně snad ve všech evropských zemích, je třeba přenést hlavní odpovědnost za péči o tělesně postižené ze sféry filantropické do sféry státní sociální politiky.¹⁰

Anglie

Začneme-li stručný přehled dějin péče o osoby s tělesným postižením v Evropě v Anglii, odkud známe výše zmiňovaný první zákon o péči o osoby s tělesným postižením, nacházíme v 19. století stavy v Birminghamu, Liverpoolu, Bristolu a v Londýně, kde jich bylo dokonce 6. Chovankyně a chovanci se v nich věnovali pletení klobouků, jemnému hrnčířství a výrobě umělých květin. Odborné prohloubení péče v ústavěch ale nastalo až po roce 1898, kdy byla zavedena povinnost poskytovat chovancům také medicínskou péči. O toto rozšíření působnosti ústavů se zasloužili

¹⁰ *Stručný slovník pedagogický. D. 6.* Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909, s. 2144.

zejména pokrokoví lékaři H. O. Thomas a R. Jones.¹¹ Základní přehled ústavů pro osoby s tělesným postižením a stručnou charakteristiku rozvoje péče o ně najdeme v zajímavém projektu vytvořeném nadací English Heritage, který je dostupný online.¹² Angličtí historici zde shromáždili základní informace týkající se péče o tělesně postižené v jednotlivých historických etapách (rozlišují šest takových etap od středověku po současnost), v rámci každé etapy najdeme několik podkapitol věnovaných jednotlivým aspektům péče, vše doplněno fotografiemi a v případě podkapitol věnovaných ústavům zde nacházíme i půdorysné plány ústavů (s politováním je třeba konstatovat, že podobné projekty zaměřené výhradně na dějiny péče o tělesně postižené v dalších evropských zemích bohužel žádné nejsou).

Francie

Již jsme uváděli, že v dějinách péče o osoby s tělesným postižením sehrály důležitou úlohu i osvícenští lékaři, konkrétně se jedná o francouzského lékaře Nicolase Andryho (1658–1742), který ve svém odborném pojednání o ortopedické prevenci z roku 1741 poprvé použil pojmu ortopedie. Na jeho myšlenky posléze navázal Joseph-Clément Tissot (1747-1826),¹³ který roku 1780 vydal spis „*Gymnastique medicinale et chirurgicale*“ a tím položil základy tělesné léčebné výchově.¹⁴ První ústav uvádějící Tissotovy myšlenky do praxe vzniknul samozřejmě ve Francii, malí pacienti s tělesným postižením zde byli léčeni na odděleních dětské chirurgie.¹⁵ Zajímavostí je, že zde cvičili i hudbu a jedna z ústavních dílen později tiskla knihy v Braillově písmu.¹⁶

¹¹ KRAUS, Jaroslav a Oldřich ŠANDERA. *Tělesně postižené dítě: Psychologie, léčba a výchova*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 7.

¹² JARRETT, Simon. *A history of disability: from 1050 to the present day* In: English Heritage [online].

2012 [cit. 2014-03-30]. Dostupné z: <http://www.english-heritage.org.uk/discover/people-and-places/disability-history/>

¹³ Joseph Clément Tissot. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 14.4.2104 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_Cl%C3%A9ment_Tissot

¹⁴ KRAUS, Jaroslav a Oldřich ŠANDERA. *Tělesně postižené dítě: Psychologie, léčba a výchova*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 7.

¹⁵ *Stručný slovník pedagogický*. D. 6. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1909, s. 2145.

¹⁶ Nicolas Andry. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 9.3.2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Nicolas_Andry

Švýcarsko

Ve druhé polovině 18. století začala být tělesně postiženým věnována pozornost i ve Švýcarsku. Přelomovým rokem – nejen pro švýcarskou, ale i světovou péči o osoby s tělesným postižením - je rok 1780, kdy lékař Jean André Venel (1740-1791) otevřel v Orbe první ortopedickou kliniku na světě.¹⁷ Věnoval se zde výhradně terapii osob s tělesným postižením: zdokonalil výrobu ortopedických pomůcek a přístrojů, používal různé korzety, kterými výrazně zlepšil léčbu skolióz a různých vad dolních končetin. Pro své zásluhy je proto označován za otce ortopedie.¹⁸ Jeho metody i klinika posloužily jako vzor pro ortopedické léčebny v dalších evropských zemích. Některé z nich se později staly základnami pro nově vznikající ústavy pro osoby „tělesně vadné“. Paradoxně v samotném Švýcarsku byly roku 1907 pouze dva ústavy pro děti s tělesným postižením, a to ještě poměrně malé (v Curychu a Algeri). Další ústavy byly zakládány až po roce 1918.¹⁹

Německo

Další střediska v péči o postižené vznikala na území německých států, jedním z nejvýznamnějších bylo Bavorsko, v jehož hlavním městě Mnichově vláda koncem roku 1832 schválila žádost konzervátora statisticko-topografické kanceláře Johanna Nepomuka Kurze (1783-1865) o zřízení „dobročinného pedagogicko-technického institutu pro děti obojího pohlaví“. ²⁰ Kurzův ústav se zaměřil na přípravu „zmrzačených“ pro různá povolání a jeho působení bylo úspěšné (ostatně Kurzova nadace působí v Bavorsku dodnes). ²¹

Odezva široké veřejnosti na průkopnické Kurzovo dílo na sebe nenechala dlouho čekat a v poměrně krátké době vznikla řada dalších soukromých ústavů. Jmenovat můžeme např. zdravotní ústav v Göggingen vedený Friedrichem Hessingem (1838-1918): vyučený truhlář a varhanář se záhy začal zabývat výrobou ortopedických pomůcek a stal se „zázračným lékařem“ vyhledávaným tisícovkami pacientů trpícími problémy s pohybovým ústrojím (za své zásluhy byl roku 1913 povýšen do šlechtického

¹⁷ Jean-André Venel. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 27.1.2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Jean-Andr%C3%A9_Venel

¹⁸ KRAUS, Jaroslav a Oldřich ŠANDERA. *Tělesně postižené dítě: Psychologie, léčba a výchova*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 7.

¹⁹ *Stručný slovník pedagogický. D. 6*. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1909, s. 2145.

²⁰ KRAUS, Jaroslav a Oldřich ŠANDERA. *Tělesně postižené dítě: Psychologie, léčba a výchova*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 8.

²¹ *Kurz-Stiftung: Johann Nepomuk von* [online]. 2012, 2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.kurz-stiftung.de/chronik.html>

stavu). Součástí jeho ústavu byla škola, veliký park, divadlo a koncertní sál; vyráběly se zde také kožené protézy a podpěrné přístroje.²² Mezi další významné osobnosti německé péče o osoby s tělesným postižením patří např. berlínský ortoped Konrad Biesalski (1868-1930), který se stal na přelomu 19. a 20. století jedním ze zakladatelů německé speciální pedagogiky a péče o osoby s tělesným postižením²³ (se svým spolupracovníkem Hansem Würzem stál u vzniku berlínského „*Oskar-Helene-Heims*“, největšího německého soukromého ústavu pro děti s tělesným postižením, který vznikl díky štědré podpoře průmyslníka Oskara Pintsche a jeho ženy Heleny – odtud název ústavu).²⁴ Roku 1908 mělo Německo 32 ústavů, které poskytovaly péči, léčbu, vzdělání a přípravu pro praktický život.²⁵

Holandsko

Stopu v dějinách ortopedie zanechal i jeden z největších osvícenských učenců Petrus Camper (1722-1789). Spektrum zájmů tohoto holandský polyhistora zahrnovalo téměř celou oblast přírodních věd – od antropologie, anatomie a lékařství přes zoologii a paleontologii až po matematiku a architekturu.²⁶ Největší proslulosti dosáhl Camper právě v lékařství a anatomii (tyto obory vyučoval na amsterdamské universitě), kde zkoumal vztah úhlů rysů obličeje s rasou člověka - z tohoto důvodů byl později některými autory považován za jednoho ze zakladatelů či předchůdců rasové teorie, což je ale interpretace nesprávná.²⁷ Ve svých anatomických výzkumech se Camper dostal roku 1771 i k otázce správného tvaru boty a přišel tak jako první s myšlenkou na zdravotní ortopedickou obuv. Kromě zásluh P. Campera v této oblasti se ale ústavy pro osoby s tělesným postižením v Nizozemí nerozvíjely tak úspěšně jako v německých

²² Friedrich Hessing. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 14.7.2013 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Hessing

²³ Konrad Bielsalski. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 11.3.2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Konrad_Biesalski

²⁴ Oskar-Helene-Heim. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 4.3.2013 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://de.wikipedia.org/wiki/Oskar-Helene-Heim>

²⁵ KRAUS, Jaroslav a Oldřich ŠANDERA. *Tělesně postižené dítě: Psychologie, léčba a výchova*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 8.

²⁶ Petrus Camper. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 7.11.2013 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Petrus_Camper

²⁷ Camper ze svých měření nevyvozoval nic o nadřazenosti či podřazenosti jednotlivých ras, podrobněji k jeho názorům na tuto problematiku viz např. BARNARD, Alan. *Anthropology, Race, and Englishness: Changing Notions of Complexion and Character*, *Eighteenth Century Life* 25, 2002, 94-102.

státech, roku 1900 zde fungovala pouze malá útulna pro pouhých 6 dětí. Další ústavy zde vznikaly až po roce 1918.²⁸

Dánsko

V Dánsku se stal zakladatelem péče o osoby s tělesným postižením kněz a filantrop Hans Knudsen (1813-1886), který roku 1872 založil v Kodani ústav pečující o zmrzačené. Ústav s prostým názvem „*Domov zmrzačených*“ (v originálu „*Hjemmet for Vanføre*“) poskytl za 30 let činnosti péči 8 154 zmrzačeným.²⁹ Vedle toho inspiroval vznik podobných zařízení i v dalších severských zemích - Švédsku, Norsku a Finsku.

Švédsko

Ve Švédsku vznikl roku 1882 poblíž Stockholmu ústav „*Eugeniahemmet*“, pojmenovaný po své zakladatelce, dceři krále Oskara princezně Eugenii.³⁰ Ústav pojal 200 chovanců, kteří se v různých dílnách vyučovali řemeslům. Zprostředkován byl také prodej vyrobených předmětů, čímž zároveň docházelo ke zvýšení zájmu veřejnosti.³¹

Norsko

V Norsku si vzaly na starosti zřízení ústavu dvě ženy – Nannová a Fleischerová. Roku 1892 založily pracovní školu pro dospělé mrzáky a roku 1895 pro děti.³² I poté, co chovanci ústav opustili, byli s ním stále ve styku. Jednalo se tedy o počátky chráněného bydlení.³³

Finsko

Ve finském Helsingsfortu vznikl roku 1890 ústav „*Arbeitskolan för Lytta*“ pro 50 chovanců, menší ústavy potom v několika dalších finských městech.³⁴

²⁸ KRAUS, Jaroslav a Oldřich ŠANDERA. *Tělesně postižené dítě: Psychologie, léčba a výchova*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 8.

²⁹ Podrobná historie ústavu je uvedena na stránkách Knudsenovy nadace, která dodnes pečuje o postižené děti, viz web Hans Knudsen Institutet <http://www.hki.dk/historie/>

³⁰ Ústav opět funguje až do dnešních dnů, webová prezentace Norrbacka & Eugeniahemmet's Vänner viz <http://www.norrbacka-eh.se/?q=node/19>

³¹ *Stručný slovník pedagogický*. D. 6. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909.

³² *Stručný slovník pedagogický*. D. 6. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909.

³³ Bližší údaje o norském ústavu se bohužel nepodařilo dohledat.

³⁴ *Stručný slovník pedagogický*. D. 6. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909.

Itálie

Poněkud opožděně vzhledem k střední a severní části Evropy se rozvíjela péče o osoby s tělesným postižením v Itálii, kde ještě na přelomu 19. a 20. století žádný ústav nebyl. Fungovaly zde ovšem školy pro rachitiky, a to od roku 1871 v Turíně, od roku 1873 v Miláně a od roku 1878 v Janově atd.³⁵

Rakousko

Rakousko mělo ústavů hned několik: největší ústav „Elisabeth-Asyl“ (nazvaný po císařovně Alžbětě) pro 70 dětí fungoval v Lanzendorfu poblíž Vídně od roku 1897; další ústav „Kinderheim“ (Domov dětí) fungoval v Neubugbachu, zajímavé je, že se jednalo o ústav zaměřený výhradně na děti židovské.³⁶ V uherské části monarchie byl největším ústavem „Nyomrék Gyermek Otthona“ („Ústav pro zmrzačené děti“) založený v Pešti roku 1903, který byl schopen pečovat o 50 dětí. O ústavech v Čechách, které byly součástí Rakousko-Uherské monarchie, bude řeč v následující samostatné podkapitole.

Rusko

Rusko mělo před první světovou válkou pouze jediný ústav, který vznikl roku 1890 v Petrohradě. Za jeho založením a stálým financováním stál spolek pro ochranu chudých a nemocných dětí. Ústav poskytoval péči přibližně 50 chovancům do 18 let. Odborná péče se začala rozvíjet až roku 1900. Zásahu na tom měl profesor Turner, který se mimo jiné stal zakladatelem ruské ortopedie. Založil proslulý ústav, který zajišťoval výuku, léčbu, rehabilitaci, přípravu pro budoucí povolání a psychologickou péči. Další ústav založil profesor Sitěnko v Charkově v roce 1907. Rozvoj péče následoval až po první světové válce v sovětské éře, vysoké úrovně dosahovaly léčebny na Krymu. Dále bylo v Rusku vybudováno 50 zařízení, kde chovanci získávali kvalifikaci pro nové povolání („profesionální technické školy“), a to během přibližně dvou let.³⁷

³⁵ *Stručný slovník pedagogický. D. 6.* Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909.

³⁶ *Stručný slovník pedagogický. D. 6.* Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909.

³⁷ KRAUS, Jaroslav a Oldřich ŠANDERA. *Tělesně postižené dítě: Psychologie, léčba a výchova. 2. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 8-9.

Shrnutí

Výše uvedený přehled měl posloužit jako rámec jednak jako ukázka historického vývoje péče o osoby s tělesným postižením v dějinách, jednak pro pochopení situace osob s tělesným postižením a přístupu společnosti k péči o ně v době, kdy se pedagogicky formovala osobnost Františka Bakuleho. Pouštět se do historie ústavů v jednotlivých zemích by již překročilo rámec této práce. K obecné charakteristice ústavů by bylo možné ještě dodat, že všechny popisované ústavy přirozeně nefungovaly podle stejného vzoru, naopak byly mezi nimi značné rozdíly vyplývající z rozdílného zaměření jejich zřizovatelů. V zásadě můžeme rozlišit čtyři typy těchto ústavů: za první opatrovací ústavy, které o své svěřence pouze pečovaly; za druhé klinické ústavy zaměřené primárně na zdravotní péči o osoby s tělesným postižením; za třetí průmyslové ústavy kladoucí důraz na provoz různých dílen, z nichž plynul chovancům zisk a byly financovány jejich potřeby (dílny obuvnické, krejčovské, košíkářské, knihařské), jejich součástí mohly být např. i bandážnické dílny zhotovující různé ortopedické pomůcky pro chovance; konečně čtvrtým typem ústavu byla zařízení školská zaměřená zejména na výchovu, které se snažily rozvíjet duševní i fyzické síly chovanců a připravovaly je na to, aby obstáli v pokud možno samostatném životě.³⁸

³⁸ Rozdělení do jednotlivých typů ústavů převzato z *Stručný slovník pedagogický. D. 6.* Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909.

1.2 V českých zemích do konce první světové války

Rakousko-Uhersko

V Rakousku-Uhersku se moderní snahy o poskytnutí péče osobám s tělesným postižením objevují až ve druhé polovině 19. století. Realizaci myšlenek na takovouto péči navíc znesnadňovala vnitřně komplikovaná situace uvnitř národnostně rozdělené monarchie, kdy si každý z národů žárlivě střežil svoje zařízení (typické je toto soupeření např. v oblasti zakládání škol). Rychlý hospodářský rozvoj monarchie, daný především silícím průmyslem, s sebou navíc nesl negativní jevy v podobě vzrůstajícího počtu chudých vrstev (zejména mezi dělníky) a s tím i nárůst tělesných postižení u dětí nejnižších vrstev v důsledku špatné sociální situace. Soukromá a spolková hnutí na zvládnutí těchto negativních jevů v žádném případě nemohla stačit. Obzvláště patrné to bylo v Praze, z níž se stávalo průmyslové velkoměsto, rozrůstající se o rozsáhlá předměstí díky výstavbě strojírenských a elektrotechnických závodů (Smíchov, Karlín, Žižkov). Roku 1880 měla Praha 349 574 obyvatel, v roce 1890 již 437 373 a roku 1900 to bylo 559 433.³⁹ Zároveň s tím držela Praha také prvenství v úmrtnosti na tuberkulózu.⁴⁰ Roku 1900 mělo celé České království 6,3 miliónů obyvatel, o deset let později to již bylo skoro 6,8 miliónů.

Přibližné statistiky

Uvést počet osob s tělesným postižením připadajících na počet obyvatel je ale v podstatě nemožné, protože nebyla vedena žádná statistika. Jsme proto odkázáni pouze na odhady, které se ale u různých autorů značně liší. „V Čechách našel dr. Jeništa mezi 55 590 žáky obecných škol 2 229 zmrzačených, tj. asi 4 %, avšak počítá mezi ně i hluchoněmé a slepé. Dr. Dvořák odhaduje 10 000 mrzáků v Čechách do 14 let. Zpráva zemské školní rady v Čechách za rok 1907 uvádí 2 013 dětí, které pro tělesnou vadu nechodí do školy. Nejednotný názor na pojem „zmrzačené dítě“ (za mrzáka počítá se již někde i ten, jenž nemá článek prstu a p., jinde se hledí na defekty jen nápadné, znemožňující chůzi aj.), zavedlo v statistiku přímo chaos.“⁴¹ Jinde se dočteme, že

³⁹ RŮŽKOVÁ, Jiřina; ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. I. díl.

Praha: Český statistický úřad, 2006, s. 60.

⁴⁰ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985. s. 14.

⁴¹ *Stručný slovník pedagogický. D. 6*. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909, s. 2144.

ve školním roce 1906/07 mělo každé desáté dítě, které přicházelo do 1. třídy obecné školy v Praze, nějakou rachitickou změnu na kostře.⁴² Poněkud překvapivé je, že přesná statistika nebyla vedena ještě ani za první republiky, pedagogická encyklopedie z roku 1939 hovoří o počtu postižených takto: „*Počet mrzáčků není zjištěn a udávaná čísla kolísají podle toho, jaké kritérium bylo měřítkem. Obyčejně se odhaduje na 6 % obyvatelstva.*“⁴³ Na nespolehlivá čísla si ostatně stěžoval roku 1934 i Augustin Bartoš (nástupce Bakuleho ve vedení Jedličkova ústavu) a ústav si musel statistická šetření provádět sám. Pro úplnost dodejme, že jednotná evidence dětí s tělesným postižením vznikla až roku 1975.⁴⁴

Vrozené příčiny

Přes různost odhadů je patrné, že počet osob s tělesným postižením byl značný a bylo třeba jejich situaci řešit. Než přistoupíme k pojednání o aktivitách státu v této oblasti, je potřeba uvést, co se v dobovém lékařském diskurzu pod tělesným postižením vlastně rozumělo. Pro definici se obrátíme k dobové odborné literatuře: Zmrzačené děti definuje Stručný slovník pedagogický⁴⁵ jako „jen tělesně zmrzačené, chybí jim ruka či noha, či mají zkřivenou páteř nebo ztrnulé a ochrnuté údy s různými deformacemi a tělesnými zrůdami, mohou být s či bez duševního zatížení, často ale pro svou vadu nemohou navštěvovat školu.“ Z toho plyne, že i mnozí duševně nezatížení nemohli v 19. století absolvovat docházku v obecné škole, protože jim to nedovolila tělesná vada. Příčiny tělesných vad byly členěny do různých skupin, uveďme základní členění dle výše citovaného slovníku. Do první skupiny byly řazeny vady vrozené, jejichž podíl byl vyčíslen na 25 %. Autoři sem zařadili tuberkulózu, příjici, skrofulosy (tuberkulózu krčních mízních uzlin) rodičů, nepříznivý prenatalní život, úraz v těhotenství, nešťastný porod aj.⁴⁶ Důsledkem toho byl špatný vývoj kostry, zkřiveniny páteře, kyčelní vykloubení, znetvořeniny a zrůdy (nedostatek prstů, končetin, elephantiasis aj. – v zásadě shodný popis nacházíme i v další pedagogické encyklopedii vydané roku 1939.⁴⁷

⁴² TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985. s. 14.

⁴³ *Pedagogická encyklopedie*. D. 2. Edited by J. Kubálek - Otokar Chlup - Jan Uher. Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské podniky, 1939. 640 s.

⁴⁴ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 14.

⁴⁵ *Stručný slovník pedagogický*. D. 6. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1909, s. 2143-2144.

⁴⁶ *Stručný slovník pedagogický*. D. 6. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1909, s. 2144.

⁴⁷ *Pedagogická encyklopedie*. D. 2. Edited by J. Kubálek - Otokar Chlup - Jan Uher. Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské podniky, 1939. 640 s.

Získané příčiny

Jako druhá možnost zmrzačení jsou uvedeny příčiny získané: těžké choroby, často anglická nemoc (rachitida neboli křivice), nahodilý úraz, pád, přejetí, udeření, neopatrnost v zacházení se zbraní, nástrojem, strojem apod. Svůj nemalý podíl má také neodborná, nedostatečná či pozdě poskytnutá lékařská péče.⁴⁸ To vše dává vzniknout zánětům, ztuhlosti kloubů, atrofii svalů, ochrnutím, obrnám aj. Velký vliv má také nedostatečná výživa, vlhký byt a špatné sociální podmínky.

Legislativní opatření

Po načrtnutí problémů s odhadem počtu osob s tělesným postižením a uvedení definice osob s tělesným postižením – dobovou mluvou „zmrzačeného“ či „mrzáčka“ – přistoupíme ke stručnému přehledu legislativních opatření, které postavení osob s tělesným postižením v Rakousko-Uhersku druhé poloviny 19. století upravovaly. Je třeba předeslat, že úsilí vlády řešit situaci zdravotně postižených bylo motivováno především utilitárními snahami o zvýšení pracovní schopnosti svých obyvatel a v případě postižených mužského pohlaví pak snahami o zlepšení zdravotního stavu branců kvůli odvodům do armády.⁴⁹ Zřejmě nejdůležitější zákonnou normou byl základní říšský zdravotní zákon z roku 1870, kterým byl zaveden systém obecních a obvodních lékařů (zemský zákon pro České království byl přijat až roku 1888). Říšské zákony upravovaly vyučování a navštěvování veřejných obecních škol a také vymezovaly zdravotní hlediska školní docházky. Ovšem ještě roku 1883 byla při jednání o návrhu zákona pro živnostenskou inspekci odůvodňována výdělečná práce osmi až desetiletých dětí. Určité zlepšení pak přinesly zákony z roku 1888, které ustanovovaly nemocenské a úrazové pojištění.⁵⁰

Zákon z roku 1863

Veřejná péče „o mládež ochrany potřebnou“ spadala do kompetence místních samospráv, v tomto směru ještě doznávalo poddanství, které bylo zrušeno až roku 1848. Chudinskou péčí a obecní dobročinné ústavy zaštiťovaly okresních samosprávné orgány (zákon z roku 1862). Jejich síť se ale vytvořila pouze v Čechách, nedokázala pokrýt

⁴⁸ *Stručný slovník pedagogický. D. 6.* Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1909, s. 2144.

⁴⁹ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu.* 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 14.

⁵⁰ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu.* 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 14.

Moravu a Slezsko.⁵¹ Zákon z roku 1863 ukládal obcím povinnost, aby se o chudé a osiřelé či jinak znevýhodněné děti postaraly, vychovaly je a pomohly jim k výdělečné způsobilosti. Obecní ústavy (sirotčince, útulny a ochranovny) však pro tyto úkoly nemohly kapacitně stačit a obce si proto mezi sebou děti více méně předávaly. Pro získání domovského práva v obci byl totiž podmínkou desetiletý nepřetržitý pobyt, čehož obce využívaly a osobám, které jim byly na obtíž, odpíraly právo zdržování se v obci. Z opuštěných dětí či z dětí s postižením se proto potom často stávali tuláci a žebráci.⁵²

Dalším legislativním opatřením, které mělo v Rakousku-Uhersku řešit otázku osob s tělesným a duševním postižením je školská novela č. 53 z roku 1886. Zákon č. 78 z roku 1902 pak umožňuje vznik ústavů a škol pro „vadnou mládež“. Podle jeho znění měly jednotlivé kraje zříditi fondy, které by následně finančně zabezpečovaly ústavy pro zmrzačené a jinak postižené děti. Vedení a starost o ústavy měly zaštit'ovat různé charitativní spolky.⁵³

1.2.1 Vznik ústavů pro osoby s tělesným postižením

Ideu péče o děti s různým typem postižení jako jedna z prvních šířila Marie Červinková-Riegrová, která roku 1887 vydala spis „Ochrana chudé a opuštěné mládeže“.⁵⁴

Růžencová výrobná, Vincentinum

Již v následujícím roce (1888) vznikl ústav pro chudé, opuštěné a zmrzačené dívky do 18 let - jednalo se o tzv. *Růžencovou výrobnou*. Dívkám byla poskytována náboženskomravní výchova, výuka čtení a psaní. Chovankyně vyráběly růžence a učily se ručním pracím, především vyšíváním. Útulak žil z milodarů, členských příspěvků

⁵¹ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 14.

⁵² TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 14.

⁵³ PREDMERSKÝ, Vladimír. Kapitola z dějin starostlivosti o telesne chybnú a chorú mládež na Slovensku z aspektu spolupráce Čechov a Slovákov na úseku starostlivosti o defektnú mládež. In: *Somatopedie 1973*. Praha: Univerzita Karlova, 1974, s. 19-43.

⁵⁴ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 14.

a z prodeje výrobků, které byly zhotoveny v ústavu.⁵⁵ Ve stejné době (1889) vzniklo v Břevnově „*Vincentinum*“, které bylo ústavem pro „nezhojitelně zmrzačené“. Ústav, který několikrát změnil své sídlo, přijímal také osoby se sluchovým, zrakovým a mentálním postižením, nedílnou součástí péče bylo i jejich vzdělávání.⁵⁶

Liberec

Jedním ze základních středisek péče o osoby s tělesným postižením v Českých zemích byl Liberec, který byl tehdy hlavním centrem německého obyvatelstva Čech. V roce 1903 zde byly položeny základy péče o osoby s tělesným postižením – vznikl ortopedický ústav, který založil MUDr. Josef Gottstein⁵⁷ V roce 1910 vznikl veřejný „Domov pro zmrzačené“, který měl výchovně-léčebné poslání.⁵⁸

Valentinum

Významný český psychiatr Antonín Heveroch se angažoval především v péči o osoby s duševním postižením a roku 1900 dal podnět k založení tzv. Heverochova útulku neboli „*Valentina*“. Ústav sídlil v Libni a pečoval především o lidi s epilepsií. Klientům byla poskytována výchova a přiměřené zaměstnání, v tomto zařízení se tedy jednalo o propojení léčebné péče s výchovně-vzdělávací.⁵⁹ A. Heveroch se později stal ředitelem ústavu pro choromyslné.

Košumberk

Léčebna Františka Hamzy vznikla v Košumberku v roce 1908, již roku 1901 zde ale bylo sanatorium. Po několika letech zde byla otevřena první škola při léčebném zařízení. Hamza ve svém ústavu používal moderní metody, mimo jiné i léčbu vzduchem a klidem. Veliký důraz kladl na dodržování hygieny.⁶⁰

⁵⁵ KRAUS, Jaroslav a Oldřich ŠANDERA. *Tělesně postižené dítě: Psychologie, léčba a výchova*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 10.

⁵⁶ *Stručný slovník pedagogický*. D. 6. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909, s. 2144.

⁵⁷ VÍTKOVÁ, Marie. *Somatopedické aspekty*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-731-5134-0, s. 27.

⁵⁸ *Stručný slovník pedagogický*. D. 6. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909, 2144.

⁵⁹ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 15.

⁶⁰ VÍTKOVÁ, Marie. *Somatopedické aspekty*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-731-5134-0, s. 27.

Jedličkův ústav

Významnou osobností oboru byl také Jan Dvořák. Věnoval se dětem s křivicí a velmi se zasloužil o zkvalitnění péče o novorozence, především preventivními metodami. Roku 1907 -1908 založil Spolek pro léčbu a výchovu rachitiků a mrzáků. Modernost jeho úsilí spočívala v propojení léčby a výchovy. Spolek chtěl vybudovat v Praze ústav pro osoby s tělesným postižením. Předsedou tohoto spolku byl v roce 1911 zvolen profesor MUDr. Rudolf Jedlička – jedna z nejvýznamnějších českých osobností na poli péče o osoby s tělesným postižením. Na vlastní náklady koupil první rentgen a stal se zakladatelem rentgenologie a radiologie v českých zemích. Byl také zakladatelem fyziologické chirurgie, která se snažila zanechat na pacientovi co nejméně viditelných stop po léčení. Zasloužil se o založení prvního českého ústavu pro léčbu a výchovu zmrzačených, který byl po něm pojmenován. Cesta ke zřízení tohoto ústavního zařízení, které se v naší zemi stalo symbolem péče o osoby s tělesným postižením, ale byla poměrně komplikovaná. Vzhledem k významu ústavu je na místě pojednat o jeho vzniku poněkud šířeji.⁶¹

Prvním známým požadavkem na založení zvláštního ústavu pro „zmrzačené děti“ v Praze je (anonymní) článek z roku 1898. Poukazuje na fakt, že je třeba řešit otázku zaopatření a odstranění žebřáků v jeho zárodcích a nejenom na neblahá fakta poukazovat. Doba se zdála příhodná mimo jiné i proto, že císař slavil jubileum své vlády a v rámci oslav byly věnovány značné částky na dobročinnost. Tento apel ještě nebyl vyslyšen, nicméně samotný císař František Josef I. nebyl k potřebám osob s tělesným postižením hluchý: roku 1910 vyslovil přání, aby byl tento rok vyhlášen Rokem dítěte.⁶²

Od konce 19. století se přitom již začíná objevovat diferencované vzdělání a výchova dětí s tělesným postižením – v různých evropských zemích i u nás. Jak píše Vítková⁶³, v Německu byly zřizovány školy, které měly buď denní nebo týdenní pobyt, školy při nemocnicích, denní stacionáře či ambulantní školy – tato zařízení pak inspirovala i odborníky u nás.⁶⁴ Snahy o vzdělávání osob s postižením jsou provázeny zájmem lékařů nejrůznějších specializací, kteří se jim snaží pomoci (řada zasloužilých

⁶¹ VÍTKOVÁ, Marie. *Somatopedické aspekty*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-731-5134-0, s. 27.

⁶² *Stručný slovník pedagogický*. D. 6. Edited by Josef Klika – Karel Štech. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1909, 2144.

⁶³ VÍTKOVÁ, Marie. *Paradigma somatopedie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 140 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 71. ISBN 80-210-1953-0, s. 15.

⁶⁴ VÍTKOVÁ, Marie. *Paradigma somatopedie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 140 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 71. ISBN 80-210-1953-0, s. 14.

lékařů již byla jmenována výše). Moderní péče měla již dle tehdejšího pojetí zahrnovat komplexní přístup, tzn. sloučení ortopedické kliniky, výchovného ústavu a odborného školy – vše v jednom zařízení. Nový moderní ústav měl být umístěn v hlavním městě, kde jsou vždy koncentrovány nejkvalifikovanější lékařské a pedagogické síly, dále pracovní příležitosti pro chovance a také zde žije nejvíce zmrzačených dětí. Ty by tak mohly využívat odbornou péči ústavu a přitom bydlet doma. Dalším požadavkem ústavu byla samozřejmě bezbariérovost. Již dopředu se počítalo s tím, že část nákladů bude pokrývána z práce chovanců.⁶⁵

Po několika letech všemožných peripetií – finančních, územních i při jednáních s úřady - byl nakonec 1. dubna 1913 otevřen ústav provozovaný Spolkem pro léčbu a výchovu rachitiků a mrzáků, který se do dějin zapsal jako Jedličkův ústav (dle předsedy spolku dr. Jedličky). Kapacita činila deset míst, přijato bylo třináct chovanců, sedm z nich pocházelo z východních Čech. Vybírání byli ti nejubožejší. Jedlička definoval mrzáky takto: „*Mrzáci jsou děti, které jsou trvale neschopny jednotlivých údů těla dostatečně a svým potřebám přiměřeně používat, jestliže je tato neschopnost způsobena vrozenými vadami tělesnými anebo získanými ztrátami, zkřiveninami, obrnami neb křečovým stavem jednotlivých částí těla, přičemž ještě rozhodují i činitelé vnější z poměru sociálního vyplývající.*“⁶⁶ Profesor Jedlička svůj ústav nikdy přímo neřídil. Přímo odpovědný za jeho chod byl ředitel – tím prvním byl František Bakule. Ten si vymínil volnost ve výchově a ochranu před rakouskými školskými úřady, za což se odměňoval tvůrčí a iniciativní prací. Jedlička zásadním způsobem ovlivnil další péči o osoby s postižením. „*Vrcholným cílem péče o mrzáky, zvláště o děti zmrzačené a o mrzáky nedospělé, musí býti snaha opatřiti mrzákům schopnost i možnost ku práci a sebeobživě, učiniti z nich ve smyslu národohospodářském a sociálním platné členy společnosti lidské; péče o mrzáky musí býti všeobecnou a pojati do okruhu svého snažení všechny mrzáky bez rozdílu původu jejich zmrzačení, aby mohla u mrzáků opět vzkřísiti víru v lidskost lidské společnosti a dáti jim vědomí lidské důstojnosti.*“⁶⁷ Druhým ředitelem byl Augustin Bartoš, který vedl ústav až do roku 1945 a za jeho působení dosáhl světového renomé.

⁶⁵ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 14.

⁶⁶ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 21.

⁶⁷ TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985, s. 29.

K výše uvedeným citacím ještě drobnou terminologickou poznámku: Dle běžného dobového úzu se používalo termínu „mrzák“ k označení pro dospělé osobu s tělesným postižením, „mrzáček“ byl termín pro dítě s tělesným postižením. Přibližně v téže době se však objevuje kritika termínu „mrzák“, které pochází z německého slova „Krüppel“. Na odstranění odborná terminologie čekala dlouho, ještě ve 20. letech termínu „mrzák“ používají oficiální instituce. K radikálnímu přijetí odborného názvu došlo až po 2. světové válce. Terminologie není ustálena ani v současnosti, dnes nejčastěji používáme jedinec / dítě / žák / mladistvý s tělesným postižením, jak uvádí Vítková. Je velice náročné najít termín, jehož používáním a vyslovováním např. v médiích nebude společnost jedince s postižením nijak stigmatizovat a etiketovat.⁶⁸

1.3 V Českých zemích od první republiky do současnosti

Počátek století

Po první světové válce vznikaly další ústavy v Brně („na Kociánce“ na popud Dr. Alice Masarykové roku 1919, prvním ředitelem byl Jan Chlup), Bratislavě, Slávnici, Plzni (Masarykův ústav z podnětu MUDr. Roberta Nebeského) a Humenném. Do konce druhé světové války řídily ústavy Zemské spolky pro léčbu a výchovu mrzáků. Roku 1948 přešly do správy státu a řídilo je tehdejší ministerstvo sociální péče. V letech 1952 – 1957 byly spravovány ministerstvem zdravotnictví. Dne 4. listopadu 1957 vláda rozhodla, aby ústavy přešly zpět do působnosti správy sociálního zabezpečení. Svaz československých invalidů usiloval především o sociální úkoly péče. Ta ale měla současně zahrnovat výchovu, vzdělávání, léčbu a přípravu pro povolání.⁶⁹

Preventivní péče

Schopnost pracovního uplatnění osob s postižením začala být pro společnost ještě důležitější v následujících desetiletích – za první Československé republiky. Důležitou složkou péče tehdy začala být rehabilitace. V rámci vzdělávání se dostává do popředí profesní příprava. Tuto strukturu péče převzaly na začátku 20. století ústavy v Mnichově, Kodani a v českých zemích právě Jedličkův ústav, následovalo Brno a

⁶⁸ VÍTKOVÁ, Marie. *Paradigma somatopedie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 140 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 71. ISBN 80-210-1953-0, s. 11.

⁶⁹ VÍTKOVÁ, Marie. *Somatopedické aspekty*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-731-5134-0, s. 25.

Plzeň. Současně se začíná rozvíjet další moderní myšlenka, kterou je preventivní péče. Nejlepší možností by bylo dokázat postižení předcházet. Začínají probíhat genetické a eugenické výzkumy.⁷⁰

40.-50. léta 20. století

Všechny ústavy pro tělesně postiženou mládež byly roku 1948 zestátněny a byly svěřeny pod správu ministerstva sociální péče. „Rozhodujícím mezníkem byl školský zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství. V prováděcích předpisech byla poprvé věnována pozornost i rozvoji škol při zdravotnických zařízeních.“ V roce 1952 pak byly převedeny pod ministerstvo zdravotnictví, roku 1957 pod záštitu Státního úřadu sociálního zabezpečení. Roku 1969 se vrátily do kompetence ministerstva práce a sociálních věcí.⁷¹

2. polovina 20. století

Pro druhou polovinu 20. století je typický integrační proces, který se snaží začlenit jedince s postižením do běžných školských zařízení a škol. V našem školství došlo k legislativnímu povolení integrace po roce 1989 (Zákon ČNR 390/1992 Sb. o předškolních a školských zařízeních ve znění pozdějších předpisů, na který navazují vyhlášky č. 35/1992 o mateřských školách, 291/1991 o základních školách a 354 o středních školách), č. 127/1997 o speciálních školách a speciálních mateřských školách).⁷²

Integrace

Integrace může být dvojího typu, buď individuální či ve specializované třídě. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy vydává každoročně metodický pokyn, který upravuje integraci jedinců s postižením do škol.⁷³

⁷⁰ VÍTKOVÁ, Marie. *Paradigma somatopedie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 140 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 71. ISBN 80-210-1953-0, s. 12.

⁷¹ VÍTKOVÁ, Marie. *Paradigma somatopedie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 140 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 71. ISBN 80-210-1953-0, s. 29.

⁷² VÍTKOVÁ, Marie. *Paradigma somatopedie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 140 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 71. ISBN 80-210-1953-0, s. 29.

⁷³ VÍTKOVÁ, Marie. *Paradigma somatopedie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 140 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 71. ISBN 80-210-1953-0, s. 29.

Speciálně pedagogická centra

Neustále dochází ke zlepšování a prohlubování poradenské péče, postupně vzniklo 13 speciálně pedagogických center, např. při Jedličkově ústavu v Praze, Kociánka – při speciální mateřské a základní škole v Brně, Brno – Líšeň při soukromé střední škole Integra, při Jedličkově ústavu v Liberci, v Hradci Králové při speciální mateřské škole atd.⁷⁴

Somatopedická společnost

V roce 1991 vzniklo občanské sdružení Somatopedická společnost. Sdružuje především odborné pedagogické pracovníky z různých školských zařízení a škol v České republice. K roku 2014 má přes 220 členů. V letech 2010 – 2013 realizovala dva projekty: Školou bez překážek a Modely inkluzivní praxe v základní škole. „Aktivity obou projektů jsou zaměřeny na odbornou přípravu pedagogů základních škol v regionech ČR pro plně individualizovanou a týmově prováděnou podporu vzdělávacích potřeb žáků rozdílných schopností a dispozic, na vytvoření obecně využitelných modelů vzdělávací inkluze na školách, optimalizaci sociálního klima škol, na posílení odborné kapacity škol pro vznik interního systému inkluzivní metodické podpory a interiorizaci inkluzivně orientovaných poradenských služeb žákům a jejich rodinám.“⁷⁵ V současné době je předsedkyní společnosti doc. PaedDr. Vanda Hájková, Ph.D.

Současný stav

Momentálně legislativní rámec vzdělávání upravuje vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných a vyhláška č. 116/2011 Sb. kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

⁷⁴ VÍTKOVÁ, Marie. *Paradigma somatopedie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 140 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 71. ISBN 80-210-1953-0, s. 35.

⁷⁵ Somatopedická společnost. *O společnosti* [online]. 2003 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.somspol.wz.cz/ospolecnosti.html>

2. Školství na přelomu 19. a 20. století

V 19. století dochází k určité stabilizaci školství, přestože stále probíhají střety mezi církevní a státní mocí o sílu vlivu a obsazení pozic. Přestože povinná školní docházka byla zavedena již císařovnou Marií Terezií, všechny školou povinné děti do školy nechodily – v tomto směru se ale prosazuje pozitivní trend a zejména ve druhé půlce 19. století už výrazně klesnul počet analfabetů a všeobecná vzdělanost byla na vzestupu. S rozvojem věd se mění také obsah vyučování. Odklání se od každodenního života a více se soustřeďuje na znalosti z oblasti věd. „*Jednou ze zásadních reakcí bylo přijetí nového školského zákona v roce 1869 a zkvalitnění veřejného školského systému. Přestože se očekávaly školské změny již po roce 1848, nedošlo k nim na úrovni základního či národního školství, pouze na úrovni školství středního.*“⁷⁶

Stávající a stále se zlepšující stav vyžadoval také kvalitnější profesní přípravu učitelů. V roce 1869 vznikly čtyřleté učitelské středoškolské ústavy. Další změnou a vývojem prochází také učebnice a vyučovací metody. S tím, jak se rozšiřoval zájem o problematiku školství, rekrutovali se vzdělanější a kvalitněji připravení učitelé s větším rozhledem, docházelo ke kritice obsahu vyučování, metod, struktur atd.

2.1 Hasnerův zákon

Nejdůležitějším mezníkem pro školství byl v 19. století rok 1869, kdy byl přijat říšský školský zákon, který vypracoval ministr Hasner (proto bývá označován jako tzv. Hasnerův zákon).⁷⁷ Tento zákon prodloužil školní docházku na osm let, zavedl

⁷⁶ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 95.

⁷⁷ Nejvýznamnější ustanovení tohoto zákona uvádíme níže v doslovné citaci:

„Zákon říšský ze dne 14. dne m. května 1869, jímžto ustanovují se pravidla vyučování ve školách obecných

A. O veřejných školách obecných

I. K čemu jsou školy obecné a jak mají být zřízeny

§ 1. Školy obecné zřízeny jsou k tomu, aby dívky v mravnosti a nábožnosti vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, známostí a zběhlostí, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě potřebí, jim poskytovaly a byly základem, aby z nich stali se hodní lidé a občané.

§ 2. Každá škola obecná, zřízena nebo udržována zcela nebo z části nákladem státu, země nebo některé obce místní, jest ústavem veřejným a může do ní jako do ústavu veřejného choditi mládež jakéhokoli vyznání náboženského.

nové vyučovací předměty a zlepšil zaopatření učitelů. Z hlediska vzdělávání bylo nejdůležitější zřízení obecných osmiletých škol a osmiletých škol měšťanských a čtyřletých učitelských ústavů s maturitou. Tento systém v zásadě přetrval ještě v období meziválečném.⁷⁸

Pro poslední třetinu 19. století byla typická rivalita s německými školami, které v Českých zemích převažovaly a měly větší privilegia. V roce 1882 došlo v rámci zrovnoprávnění a emancipace Čechů k rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity na část německou a část českou. Byly zakládány různé učitelské a mládežnické organizace. Přesto se ani do roku 1918 nepodařilo oba jazyky zcela zrovnoprávnit. Němečtí zastupitelé se totiž většinou přikláněli na stranu německého nacionalismu. V roce 1883 byla na žádost církve schválena novela zákona, která omezila učivo přírodovědných předmětů a v druhé řadě umožnila nemajetným rodičům, aby své děti posílali do školy jen na šest let.⁷⁹

1. O školách obecných

§ 3. Na každé škole obecné vyučováno buď alespoň těmito předmětům: náboženství, jazyku, počtům, tomu, čeho nejvíce vědět z přírodovědy, ze zeměvědy a historie, zvláštní zřetel majíc k vlasti a k ústavě vlastenecké, psaní, nauce o formách geometrických, zpěvu a tělocviku.

B. O navštěvování školy

§ 23. Povinností choditi do školy veřejné zproštěni jsou na čas nebo na vždy: chlapci, kteří chodí do některých vyšších škol; děti, které mají nějakou vadu na duchu nebo nějakou těžkou vadu na těle, účelu vyučování nebo navštěvování školy překážející, konečně děti, které vyučují se doma nebo v nějakém ústavě soukromém.

C. O vzdělávání učitelů a uzpůsobení k učitelství

§ 28. Kurz vzdělávací trvá čtyři léta

§ 29. Na ústavech vyučovatelských vyučovati se bude:

náboženství; vychovatelství, nauce vyučovací a historii i vědám pomocným těchto nauk; mluvnici a znalostem literatury, matematice, popisujícím přírodovědám (zoologii, botanice a mineralogii), přírodopytu (fyzice a počátkům chemie); nauce o ústavě vlastenecké; polnímu hospodářství; kreslení (geometrickému i od ruky); hudbě a tělocviku.

Kromě toho učení buďte chovanci, tu kde k tomu jest příležitost, způsobu vyučování hluchoněmých a slepých, a poučování buďtež o organizaci dobře zřízené opatrovny dítek (zahrádky dětské, mateřské školky).

§ 34. Po dokonání kurse vyučovacím podniknou chovanci učitelství přísnou zkoušku ve všech předmětech, jimž se na ústavě učitelském vyučuje, a když dosti učiním tomu, čeho dle předpisu se vyhledává, obdrží vysvědčení dospělosti.

§ 38. Vysvědčení dospělosti činí kandidáta způsobilým jedině k tomu, aby mohl zřízen býti za mladšího učitele nebo za provisorního učitele.

Aby však mohl definitivně ustanoven býti za učitele, potřebí má vysvědčení způsobilosti učitelské, kteréhož nabude zkouškou způsobilosti, když byl nejméně dvě léta ve škole a prakticky vyučoval.

Vysvědčením způsobilosti učitelské vyřkne se, že kandidát jest schopen vyučovati na školách měšťanských bez omezení, nebo jenom na školách obyčejných.“ / KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 100-102.

⁷⁸ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 98.

⁷⁹ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 99.

2.3 Reformy na počátku 20. století

Roku 1907 bylo v Českých zemích uzákoněno všeobecné hlasovací právo a nejsilnější stranou se stala sociální demokracie. Prosadila se i realistická strana, v jejímž čele stál státník, politik, filozof a vysokoškolský pedagog Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) a František Drtina (1861-1925), filozof, profesor univerzity, politik a spoluzakladatel skautingu. Kolem Drtiny se vytvářelo jedno ze dvou středisek pedagogiky (o druhém centru kolem F. Čády bude řeč níže).⁸⁰ Tomáš Garrigue Masaryk kritizoval především klerikismus, německou aristokracii a vojenský despotismus Vídně. Domníval se, že pokud by došlo ke zkvalitnění výchovy, postupně by se zlepšovalo postavení všech občanů. Chtěl minimalizovat vliv církve na školní výuku. Mezi jeho spisy zabývající se pedagogickými otázkami patří: Některé problémy pedagogické a didaktické, Konkrétní logika, Student a politika, Přechod ze střední školy na vysokou. Realisté chtěli v Rakousku-Uhersku vybudovat modernější politický systém a mimo jiné bojovali proti byrokratickému řízení školství. Usilovali o demokratizaci společenského a politického života. To vše ovlivňovalo pedagogy a ti zase zpětně reagovali skrze učitelský život na veškeré hnutí v monarchii a na nové společenské a pedagogické proudy. Po roce 1900 docházelo k nárůstu feminizace, tím pádem i ženy začaly mluvit do školství a veřejné výchovy – učitelské proudy získaly nové myšlenky a pohledy na výchovu a vyučování.⁸¹

⁸⁰ SROGOŇ, T. a kol.: *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava: SPN, 1986.

⁸¹ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983, 380 s.

2.4 Sjezdy pro péči o slabomyslné a školství pomocné

Po roce 1909 se konaly tři učitelské sjezdy pro péči o slabomyslné a školství pomocné, jejichž hlavním organizátorem byl František Čáda (1855-1918), středoškolský profesor, pedagog, pedolog a psycholog (první roku 1909 byl v Praze, druhý 1911 v Brně, třetí 1913 v Ostravě). Diskutovalo se na nich o péči o slabomyslné, pomocném školství i vzniku a vedení ústavů pro osoby s tělesným postižením. Kolem Čády se vytvářelo druhé středisko pedagogiky. Zdůrazňoval psychologii dítěte jako vědu, ale zároveň odmítal její přeceňování (to je patrné zejména v dílech „*Dětské kresby, Přehled studia dětské řeči*“). Přispíval do Pedagogických rozhledů a vchoval řadu svých nástupců.⁸²

K dokreslení pedagogických názorů na přelomu 19. a 20. století je třeba ještě dodat, že v této době již bylo mezi českými učiteli všeobecně rozšířeno povědomí o J. A. Komenském, jehož dílo bylo čteno a řada jeho myšlenek považována za aktuální. V této době vycházela i celá řada pedagogických periodik, např. časopis Pedagogické rozhledy, Volná škola, příloha revue Volná myšlenka – zaměření jednoho každého se řídilo dle názorové orientace učitelů, kteří stáli za jeho vydáváním (vycházely tedy časopisy katolických učitelů, ale i protiklerikálních apod.).⁸³

⁸² ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983, 380 s.

⁸³ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 109.

3. Pedagogické směry ve vyučování na přelomu 19. a 20. století

3.1 Herbartismus

Školství vyžaduje – a vyžadovalo i koncem 19. století - stabilní teoretickou oporu, na níž by mohl vzdělávací systém stavět. Pedagogika v době přelomu 19. a 20. století byla určována především kritikou do té doby všeobecně rozšířeného herbartismu. Zakladatelem tohoto v 19. století určujícího pedagogického směru byl Němec Johann Friedrich Herbart (1776-1841), jehož myšlenky záhy z německého prostoru pronikly i do Rakouského císařství. Významným českým představitelem herbartismu byl Gustav Adolf Lindner (1828 – 1887).

Cílem vyučování je dle Herbarta ctnost a morálka, souhrnně mluvil o výchovném vyučování. Za pomocné vědy pedagogiky považoval etiku a psychologii. Etika udávala výchově cíl, psychologie prostředky a metody výchovy. Vyučování je dle něho proces, který nachází podporu v asociační psychologii. „*Úkolem vyučování je podle jeho názoru obohacování, rozmnožování a třídění představ žáků. Tím se rozvíjí nejenom vědění, ale i vůle žáků.*“⁸⁴ V herbartismu jsou stanoveny čtyři stupně vyučování: jasnost, asociace, systém a metoda. Žák by se měl nejprve s látkou dobře seznámit, soustředit se na ni, všimnout si detailů a analyzovat. Poté nastupuje asociace, učitel vyvolává u žáků presociace a navazuje na ně nové. Následuje systematizace, žáci formulují pravidla, zobecňují získané poznatky. Pak přichází finální fáze a tou je metoda, jinak řečeno aplikace. Žáci aplikují nově získané poznatky a samostatně pracují – prakticky procvičují. Zároveň Herbart poukázal na vzájemný vztah obsahu učiva, vyučujícího učitele a učícího se žáka – nazval ho didaktickým trojúhelníkem.

⁸⁴ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 109.

Herbartova teorie nebyla bez chyb, ale nebyla ani pouze mechanickou a stereotypně se opakující šablonou pro vyučování. Ke konci 19. století docházelo k jejímu výraznému zjednodušení a schematizaci, což následně způsobilo monotónnost. Učitel měl být přísný, strohý a vyžadovat tvrdou kázeň.⁸⁵ Někteří stoupenci herbartismu zjednodušili jeho teorii na několik pouček, které ovlivnily výuku na učitelských ústavech a zároveň bránily dalšímu rozvoji pedagogické teorie. V odklonu od herbartismu můžeme vidět i touhu odtrhnout se co nejvíce od rakousko-uherské monarchie a její kulturně-politické ideologie.⁸⁶

3.2 Pozitivismus

Jedním z prvních propagátorů pozitivismu v pedagogice byl Josef Úlehla (1852-1933), který mimo jiné přeložil některá díla Herberta Spencera. Ze zásadních nedostatků ve výchově obviňoval především herbartismus, který měl potlačovat žákovu individualitu a tím vychovávat pasivního člověka. Kritizoval i klerikální a germanizační politiku a byrokracii. Nápravu a pomoc hledal v moderní pedagogice. Svě články vydal roku 1899 pod názvem *Listy pedagogické*. Byl přispěvatelem pedagogického tisku. Propagoval a zaváděl nové metody a formy pedagogické práce. Učitel by se měl dle něho sám aktivně vzdělávat v cizích jazycích, matematice, současné filozofii a přírodovědě. Cíl svého hledání našel v pedocentrismu. Ocenil ve výchově živelnost a zrovnoprávnění vztahu pedagog – žák. Na druhou stranu přeceňoval úlohu dědičnosti a chtěl výchovu maximálně omezit. Chtěl, aby se dětská osobnost rodila, formovala a vychovávala sama za pomoci zvědavosti a žasnutí. Tyto myšlenky byly na počátku 20. století velmi rozšířeny, velikou zásluhu na této skutečnosti měla pedagogická periodika.⁸⁷

⁸⁵ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 109.

⁸⁶ RENOTIÉROVÁ, Marie. *Některé významné osobnosti oboru somatopedie v českých zemích: přátelé jedinců s tělesným postižením*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 132 s. ISBN 978-80-244-1861-2, s. 33.

⁸⁷ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983, 380 s.

Dalším iniciátorem moderních myšlenek v pedagogice byl Josef Černý (1863-1942), pedagog, organizátor učitelského hnutí, spoluvůrce kulturních programů a pravidelný přispěvatel pedagogických periodik. Přeložil některá díla Lva Nikolajeviče Tolstého a vycházel z Jana Amose Komenského a z některých německých pedagogických směrů. Sám vydával své vlastní spisy. Stejně jako Josef Úlehla odsuzoval vídeňskou byrokracii. Navrhoval, aby stát zavedl jakousi „výchovnou daň“, kterou by museli platit všichni občané, tím by se zlepšila školní výchova a bylo by možné pečovat i o děti z hmotně nezajištěných rodin.⁸⁸

3.3 Ellen Keyová

Na začátku 20. století bylo vyhlášeno tzv. „století dítěte“, podnětem bylo vydání stejnojmenné knihy od švédské pedagožky a spisovatelky Ellen Keyové (1849-1926), která byla zastánkyní přirozené a volné výchovy. Ta v rousseauovském duchu vybízela, „aby vychovatel nechal jednat samu přirozenost dítěte a nevměšoval se do jeho vývoje, který má pouze podporovat a přitom vytvářet dítěti nejlepší situace a podmínky k rozvoji. Výchova znamená dbát toho, aby okolnosti výchovy podporovaly práci „přírody“. Vychovatel má dát dětem svobodu, nevnucovat jim zvyky a zákonitosti života dospělých. Má naopak respektovat dětství a specifika tohoto období.“⁸⁹ Stejný názor měla Keyová na fungování školy jako celku. Důležité je ovšem zmínit, že dítě mělo být dle pedocentrismu aktivním účastníkem výchovy, ne pouze pasivním příjemcem.

3.4 Reformní pedagogika

Růst vzdělanosti společnosti a hlavně její učitelské části, rozvoj věd a stabilizace školství vedly ke vzniku kritického pohledu na soudobé vyučování a vyučovací metody. Kritizována byla hlavně institucionalizace školství a částečně také pedagogická teorie. Na přelomu 19. a 20. století se začala formovat reformní pedagogika, která se vymezovala zejména vůči tehdy obecně rozšířenému herbartismu. Nově byla chápána kázeň žáků, vyučování i vztah učitele a žáka. Vyzdvihovány byly myšlenky Johna

⁸⁸ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983, 380 s.

⁸⁹ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 112.

Locka (1632-1704), Jeana-Jacquesa Rousseaua (1712-1778), Johanna Heinricha Pestalozziho (1746-1827) a Lva Nikolajeviče Tolstého (1828-1910). Reformisty ovlivnily moderní psychologické a pedagogické výzkumy. Měli za cíl reformu školy jako takové, což zahrnovalo i reformu pedagogické koncepce. Reformní pedagogika vznikala současně v různých zemích a zaštiťovala různorodé nové návrhy; společným prvkem více méně všech však byl pedocentrismus, který do centra pozornosti stavěl zájmy dítěte.⁹⁰ Vše výše uvedené vytvářelo vhodnou půdu pro začátky pedagogického pokusnictví, vyvolalo zájem o školy v přírodě, mládežnická hnutí (např. skauting), mimoškolní výchovu a nové koncepce se objevovaly i ve výchovách (tělesná, umělecká), ručních pracích a názorech na „správnou“ učebnici.⁹¹

3.4.1 Rysy reformní pedagogiky

Dle Kaspera⁹² jsou pro reformní pedagogiku charakteristické tyto znaky: pedocentrismus, kritika tradiční školy, svobodná výchova dítěte (antiautoritativní způsob výchovy), respekt k dítěti, individualizace ve vyučování, kooperace ve vyučování, prolínání individualizované i skupinové výuky, koncentrace na dané téma, globalizace a spojování předmětů v bloky, činností učení, které je výchozím bodem pro získávání zkušeností a řešení problémových situací, vzestup projektové metody, důraz na sebekázeň dětí, spolupráce školy s rodiči případně širší veřejností

⁹⁰ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 111.

⁹¹ SROGOŇ, T. a kol.: *Dějiny školstva a pedagogiky*. Bratislava: SPN, 1986.

⁹² KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294, s. 113.

4. Život Františka Bakule

V samotném závěru knihy „*To byl český učitel*“ se Boris Titzl spolu s Václavem Příhodou ptají: „To veliké, nepokojné, neposlušné srdce již ztichlo. Kdo však zvedne jeho štít?“ Nevím, zda ho někdo dokáže plně zvednout, já ho alespoň trochu podepřu.

Františka Bakule postihlo to, co všechny velikány, kteří svými myšlenkami, názory a viděním světa o míle předběhli svou dobu – většinová společnost na ně pohlížela s despektem, byli očerňováni v médiích a od odborné společnosti se jim dostávalo pramálo vděku či uznání. Ovšem bylo jich zapotřebí – aby se společnost posunula kupředu, stala se moderní a pokrokovou. V pedagogických sférách 20. století byl právě Bakule tím novátorem, šířitelem pedagogické revolty proti starému a zkosnatělému řádu ve výuce. Proč právě on? Proč po prvních neúspěších neustoupil a nestáhl se do pozadí? Zřejmě to bylo jeho osudem. Sám o tom řekl: „*Protože bylo mým osudem, abych prvý nastavil hlavu a vystrčil hrud' ráně a protože bylo mou přirozeností, abych tak dělal.*“⁹³ „*František Bakule byl u nás první, který cítil v sobě dosti síly a odvahy, aby prošel tíží pokusné práce školské. Bylo k takovému počínu zapotřebí opravdovské chrabrosti, neboť mimo těžkou adaptaci školním situacím bylo počítati s pozorností úřadů, které málokde ve světě podporují toho, kdo chce něco nového.*“⁹⁴

Za všechny ústrky a osočení mu byla odměnou čistá láska a upřímný vděk jeho žáků – jeho dětí.

⁹³ NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv.č. (nezpracovaná část), složka „Turné“, nedatovaný dopis F. Bakuleho Dr. C. Stejskalovi.

⁹⁴ PŘÍHODA, Václav. *Třicet let Bakulovy práce pokusné*. Praha: Sdružení přátel výchovy životem a prací, 1927, s. 2.

4.1 Dětství a rodiště

František Bakule se narodil v Lidmovicích, které jsou malou vesnicí v okrese Strakonice. V současné době tu žije kolem 70 obyvatel, roku 1890 jich bylo dokonce 192. Volnomyšlenkářskému sedlákovu Bakulemu se tu 18. května 1877 narodil nejstarší syn, který dostal stejné křestní jméno jako otec - František.⁹⁵

Rodiče

František byl na rodné hospodářství, jihočeský původ a pevné rodinné zázemí celý život hrdý. Byl nejstarším dítětem v rodině, měl ještě dva mladší bratry a sestru. Jeho otec byl váženým občanem obce a později se dokonce stal starostou. Zasloužil si úctu sousedů svým novátorským a pokrokovým myšlením a zdatným vedením hospodářství, kde používal různé technické novinky.⁹⁶ Byl také předsedou školní rady ve Skočicích, kterou navštěvovaly jeho děti. Otec však předčasně zemřel na následky úrazu ve čtyřiceti letech a František tak záhy o tento výrazný mužský vzor přišel. Nejdůležitější osobou v jeho dětství i dalším životě byla jeho matka, která byla velmi zbožná a přála si, aby se její syn stal knězem. Bohužel ani jedno z jejich dětí jí nedokázalo přání splnit. Ráda si rozšiřovala své vědomosti čtením knih a novin a její domácí knihovna Františkovi zprostředkovala první kontakt s literaturou.⁹⁷

Dalšími důležitými lidmi v Bakulově dětství a formování jeho názorů byli otcovi rodiče. Děd zemřel záhy, ale na babičku měl František mnoho vzpomínek. Vypodobňuje ji jako moudrou ženu, která, stejně jako další členové rodiny, mu byla jednou z učitelek jeho hudební prvouky.⁹⁸

4.1.1 Domácí hudební výchova

Zpěv byl důležitou součástí rodiny, sloužil mimo jiné jako stmelovací prvek. Matka vlastně s Františkem prošla všemi počátečními body hudební výchovy, které Bakule později podrobně písemně formuloval a kterým bude věnována pozornost v jiné kapitole. Rodiče měli široký repertoár a volili písně podle momentální nálady či situace, domácí nástroje povyšovali na hudební nástroje, hodiny fungovaly jako metronom, zvony okolních vesnic při večerním klekání třibily a vybrušovaly dětské hudební

⁹⁵ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 15.

⁹⁶ FAUCHER, Francois. *František Bakule enfant terrible české pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-717-8305-6, s. 15.

⁹⁷ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 16.

⁹⁸ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 16.

vnímání atd. Jednalo se vlastně o jednu velikou nauku školy harmonie. Nedílnou součástí zpěvu byla také gestikulace, tanec a případně i dramatické ztvárnění. František byl vším hluboce poznamenán a na stejných principech vystavěl svou profesní výuku hudební výchovy.⁹⁹

4.2 Školní léta

Lidmovice neměly vlastní kostel, školu, ani poštu. Všechny tyto instituce nabízely Skočice – vesnice vzdálená dva kilometry. Zde se také malý František setkal s jediným učitelem, na kterého v pozdějších letech vzpomínal s úctou a vděčností. Byl to řídící učitel Dusa, mimo jiné varhaník. Pod jeho vedením se František začal učit hrát na housle a rozšířil svůj repertoár o množství lidových i umělých písní. Dusa pracoval s psychologicky podloženými metodami výuky. Skočickou školu Bakule navštěvoval v letech 1883 – 1888, poté nastoupil na písecké gymnázium, kde studoval do roku 1892.¹⁰⁰

Bakule brzy zjistil, že se chce stát učitelem a poté, co strávil jeden rok na měšťance, přestoupil na „c. k. český ústav ku vzdělání učitelů“ do Příbrami, kde strávil čtyři roky - zkoušku dospělosti složil 25. června 1897. Svérázný František byl vyučujícími v ústavu zklamán. Rozhodně v nich nenacházel pozitivní vzory pro svou vlastní praxi. Již jako student odmítal memorování nazpaměť, které bylo pro tehdejší výuku typické, a s učiteli horlivě debatoval, měl-li jiný názor než oni. Možná i právě proto byla jeho známka z mravů snížena.¹⁰¹

Bakule se nikdy nebál veřejně hájit a dokládat své přesvědčení. Formoval se v něm budoucí pokrokový učitel. Po dalších dvou letech, tedy 19. listopadu 1899, v učitelském ústavu složil tzv. zkoušku učitelské způsobnosti - byl tedy shledán „za způsobilého k samostatnému úřadu učitelskému na obyčejných školách obecních“. Svou působnost rozšířil na výpomocné vyučování náboženství a vyučování německého jazyka. Absolvoval také množství různých kurzů.¹⁰²

⁹⁹ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 16-18.

¹⁰⁰ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 20.

¹⁰¹ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 21.

¹⁰² TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 21.

4.3 Učitelská léta

Učitelskou službu nastoupil Bakule 1. září 1897 ve Vrapicích u Kladna, už od začátku dalšího školního roku je však přeložen na obecnou školu v Družci. Záhy následuje přeložení do Kozel na Všetatsku (1900 – 1901) a potom další změna působiště, která se stane jeho nejdůležitější a nejdelší pedagogickou zkušeností – období mezi lety 1901-1912 stráví na Malé Skále u Turnova. Zde dostal více prostoru, než na předcházejících obecných školách a mohl tak realizovat pedagogické pokusy a experimenty (některé výsledky publikoval, např. o pokusném vyučování slohu). Důležité bylo, že se o jeho snahy začala zajímat okresní pedagogická obec, ale i pedagogové v Praze. Dozvěděl se o něm i doktor Rudolf Jedlička, který mu později nabídl spolupráci.¹⁰³

4.3.1 Bakule jako oblíbený učitel

Bakule byl u dětí oblíbeným učitelem. Navazoval s nimi citové a blízké vztahy, trávil s nimi čas i po vyučování. Diskutoval s nimi, podněcoval je k četbě a zapůjčoval jim knihy ze své vlastní knihovny. O přečteném s nimi vedl dialogy a učil je kriticky hodnotit texty cizí i vlastní. Část výuky absolvovali přímo venku uprostřed přírody. Mimo jiné vychovával svoje žáky skrze umění a podněcoval je i k vlastním kreslířským aktivitám. Svoje kresby a texty děti mohli publikovat ve školních časopisech, které pod vedením Bakuleho vydávaly. Neméně důležitou estetickovýchovnou složkou byl zpěv. Bakule aktivně vedl hudební výchovu, vycházel při tom z vlastních dětských zkušeností. Nacvičovali především lidové písně, děti k němu domů chodily i číst a půjčovat si knihy - mimo jiné i za to si Bakule vysloužil kritiku od církve, která to považovala za nevhodné chování.¹⁰⁴ O přístupu Františka Bakule k dětem nejlépe svědčí jeho vlastní záznamy zpracované do knihy „Z mých výchovných pokusů“, která se bohužel nedočkala vydání – naštěstí se její rukopis zachoval v Bakulově pozůstalosti v Národním pedagogickém muzeu. Níže cituji nejzajímavější pasáže o výchově v Bakulově pojetí:¹⁰⁵

¹⁰³ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 8.

¹⁰⁴ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 13.

¹⁰⁵ BAKULE, František. *Z mých výchovných pokusů* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-46.

„Roku 1897 stal jsem se učitelem. Neměl jsem vroucnějšího přání, než abych sám byl ve své škole – úplným opakem těch, kdo mne na učitele vychovávali. Proto první, oč jsem se snažil bylo: uvolnění dítěte.

Dal jsem heslo (bylo to kolem r. 1900): volná kázeň, volná škola, volně myslící a jednající dítě.“¹⁰⁶

„Aby uvolněná mysl nevedla dítě k barbarské surovosti, našel jsem si působivý prostředek proti tomuto nebezpečí: lásku a umění. Láskou držel jsem pohromadě, k sobě poutal a ovládal divokou dětskou smečku a uměním zušlechťoval jsem jejich mysl a srdce.

Moje láska nebyla jen shovívavými projevy vlídného nadřízeného. To bylo upřímné a obětavé kamarádství. Já nechtěl a nepotřeboval jsem být povýšenou autoritou. Mé ctižádosti stačilo, nepovažovali-li mne moji žáci za hlupáka. Hleděli-li ke mně prostě jako k staršímu, zkušenějšímu druhu, jemuž stáří, zkušenost a studium umožnilo že víc ví a víc umí, než vědí a umějí oni – ale který ze srdce rád o toto plus s nimi dělí.

Poněvadž vším svým myšlením i konáním dával jsem se jen dětem, ne jen ve škole ale i mimo ni, přesvědčil jsem záhy i děti i lid, ze kterého ony ke mně přicházely, že jsem opravdu dobrým přítelem svých dětí. Tak jsem měl, čeho jsem potřeboval, abych dělal výchovné a vyučovací „zázraky“.

Děti po době školního vyučování neodcházely domů, ale zůstávaly ve škole – byla-li venku nepohoda nebo vedl-li k tomu způsob práce nebo zábavy, již se právě oddaly. Jindy vycházely se mnou do přírody nebo doprovázely mne do mého bytu.

A tu všude byl jsem jen a jen pro ně. Uspokojoval jsem jejich zájmy projevované otázkami a staral se o to, aby tento zdroj zájmů nikdy nevyschl: nenápadnými podněty probouzel jsem nové a nové.

Moje třída byla vřídlo stále neklidného povrchu – v ní vždy mocně vzdouvaly se vlny života. Já sám dával jsem se unášet radostí nad tím vším a sváděl jsem tak, strhoval v radostný ruch i ty z dětí, u nichž zájem a radost nevznikala sama z podstaty věci a konání – na něž bylo třeba působit příkladem, sugescí.

A umění vedle účinnivé lásky bylo nejúčinnějším prostředkem, jehož jsem užil k získání a zušlechtění mysli a srdce svých dětí.“¹⁰⁷

¹⁰⁶ BAKULE, František. *Z mých výchovných pokusů* [nevydaný rukopis], s. 2.

¹⁰⁷ BAKULE, František. *Z mých výchovných pokusů* [nevydaný rukopis], s. 13-15.

O dětské četbě a vztahu dětí k literatuře Bakule píše: „Z těchto projevů radosti a z těchto otázek jsem poznával, jakým způsobem a do jaké míry chápou děti umělecké dílo a staral jsem se o to, aby chápavost dítěte se rozšiřovala, aby inteligence jeho rostla, aby citovost jeho se prohlubovala.

O toto všechno, věru, staral jsem se víc, než o odříkávání lexí ukládaných ze školních knih, kteréž zlo – v míře nejmenší ovšem – přece také jsem trpěl ve své třídě, abych tak ulehčil svůj poměr k nadřízeným školním úřadům.

Ale nebyla to jen kniha, obraz, hudba, čím jsem sváděl dohromady své chovance. Byl to především život sám a příroda s bohatou paletou svých barev a stupnicí tonů, s níž jsem seznamoval svou drobtinu.“¹⁰⁸

„Nepoměrně víc než obsahu školních knih učil jsem rozumět a cítit tuto knihu, knihu přírody a života. Všude jsem s dětmi zacházel, pro všechno otvíral jim zrak, sluch, všechny smysly. Všeho jsem se dotýkal, o všem dal jim myslet, soudit, svobodně se vyjadřovat, po svém prociťovat.

A tohle, že jsem nečinil své chovance jen trpnými předměty své výchovy životem a uměním, ale že dal jsem jim možnost projevit se myšlenkou, činem, vedlo při naznačeném způsobu průpravy k překvapujícím výsledkům: děti začaly samy tvořit, zprvu obměňující jen své myšlenky poznanou formou, později dávající jim svérázný vlastní charakter.“¹⁰⁹

„Na jaře roku 1913 dostal jsem se se svou experimentální prací do závětrí. Proslulý pražský chirurg povolal mě do Prahy, aby zařídil ústav pro zmrzačené děti a v něm školu.

První, kdo z oficiálních kruhů projevil o nás zájem byly školní úřady. Ovšem, vyučovací osnovu chtěly především. Nic nevadilo, že to byl první ústav a první škola toho druhu v Čechách i v Rakousku, že bylo třeba dřív pozorovat, poznávat zcela nový druh chovanců-žáků, zkušenosti sbírat, hledat, zkoušet, tvořit a znovu zkoušet, korigovat, přetvořovat.“¹¹⁰

¹⁰⁸ BAKULE, František. *Z mých výchovných pokusů* [nevydaný rukopis], s. 16.

¹⁰⁹ BAKULE, František. *Z mých výchovných pokusů* [nevydaný rukopis], s. 17.

¹¹⁰ BAKULE, František. *Z mých výchovných pokusů* [nevydaný rukopis], s. 23.

4.3.2 Bakule v Jedličkově ústavu

Učitelství zranil Františka Bakule, důkladné prověření jeho novátorských metod v praxi a přesvědčení o tom, že jeho pojetí výchovy je správné, se završilo roku 1913. Tehdy opustil místo učitele na Malé Skále a přijal nabídku známého lékaře Rudolfa Jedličky na místo ředitele nově založeného ústavu pro výchovu dětí s tělesným postižením (podrobněji o vzniku Jedličkova ústavu v první části této práce, kde je citována i příslušná literatura). Bakule se na svou úlohu svědomitě připravoval, nejprve absolvoval studijní cestu po podobných ústavech v zahraničí¹¹¹ a při vedení ústavu nové poznatky úspěšně zkombinoval se svými zkušenostmi prověřenými praxí. Jeho skoro šestiletému působení v čele Jedličkova ústavu je rovněž v odborné literatuře věnována dostatečná pozornost, zde bychom však chtěli podrobněji pojednat o otázce spíše opomíjené, kterou jsou pozdější rozepře s R. Jedličkou a odchod F. Bakuleho z jeho ústavu. V dostupné literatuře jsou příčiny rozepsány jaksi kolem a kolem, ale zajímavé a rázné vysvětlení bez obalu bylo nalezeno v prakticky neznámé a v odborné literatuře necitované diplomové práci Milana Fleischmanna z roku 1973, která je uložena v nezpracované části Bakulovy pozůstalosti v Národním pedagogickém muzeu: *„Pro charakteristiku tehdejších českých poměrů je Bakulovo střetnutí s představiteli spolku Jedličkova ústavu typické. Malé české dušičky, i když měly funkce a tituly, nesená Bakulovu hrdost. Bakule se možná i přepínal a svou sugestivností při svých přednáškách působil především na ženy. Ty se často po zklamání svých ženských nadějí stávaly jeho zapřísáhlými nepřítelkyněmi. Kde Bakule vystupoval, stával se středem pozornosti a jak tvrdí pamětníci, to vyvolávalo pocity nespokojenosti, hraničící až s pocity méněcennosti. Snad právě proto střetnutí s Bakulem probíhalo v tolika malichernostech. Jednou prý nechal zmraznout část nakoupené cibule, jindy měl velké zásoby brambor, sádla, oleje atd. Vodil prý si také do svého ústavního bytu ženy, zastával se některých zaměstnanců, kteří měli být propuštěni, protože si někteří funkcionáři spolku chtěli umístit v ústavu své známé. Obrana proti těmto postupům nebyla zřejmě možná. Bakule byl pro Jedličkův ústav totiž vyreklamován z vojny a demonstrativní odchod z ústavu by byl znamenal povolání na frontu. Je jasné, že nešlo o zdravou kritiku Bakulovy pedagogické činnosti, nýbrž o útoky na jeho osobu. Bakulovi bylo rovněž ukládáno veliké množství práce mimo školu, čímž se mělo dosáhnout jeho odtržení od dětí. Poněvadž se to nedařilo tímto způsobem, zachází Jedličkův ústav až tak*

¹¹¹ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 108.

daleko, že Bakule vykazuje z ústavního bytu.“¹¹² Fleischmann vypořádává Bakuleho jako svérázného hrdého člověka, s tímto názorem se ztotožňuje. Bez těchto vlastností by ani nemohl dosáhnout svých cílů. Naopak ostatní představitelé vedení Jedličkova ústavu vyobrazuje Fleischmann jako jeden z mála jako průměrné a možná trochu ješitné muže. V lednu 1919 byl Bakule definitivně propuštěn. Členové spolku by se možná dali zviklat, ale rozhodující slovo měl profesor Jedlička, který se postavil rázně proti Bakulemu.¹¹³ Nikdo ale nečekal, že Bakuleho budou následovat také jeho dětští svěřenci – ti samozřejmě potřebovali svolení svých rodičů, které však dostali. Z této pozoruhodné „vzpoury“ dětí podpořené i rodiči lze usuzovat, že Bakule dokázal získat plnou důvěru dětí i dospělých. Nicméně nesourodé skupině postižených dětí, o které se nyní musel postarat, nastaly po opuštění ústavu těžké časy - neměli dostatek financí na obživu, ani vhodné ubytovací prostory. Fleischmann (1973) píše, že bývalé chovance vyhledal a hovořil s nimi. Všichni uvedli, že to pro ně byla náročná doba, ale zároveň jedna z nejšťastnějších v jejich životě. Škoda, že nemáme k dispozici přepisy či nahrávky alespoň některých rozhovorů. V současné době již není možné se s žádným členem Bakulovy družiny spojit, bohužel.¹¹⁴

4.3.3 Bakulův vzdělávací systém

V Jedličkově ústavu získal Bakule dostatek času pro to, aby si detailně promyslel svou vyučovací koncepci. Jeho základním heslem bylo „výchova životem a prací“. Touto koncepcí se řídil při práci s dětmi s postižením, ale byl přesvědčený o tom, že je z ní možné vycházet i při výuce dětí zdravých. O svých závěrech referoval na 1. sjezdu československého učitelstva a přátel školství, který se konal ve dnech 1. - 3. 7. 1920 v Praze. Chtěl svůj vzdělávací systém rozvinout na všech obecných školách v osvobozené zemi. Doslova citujme nejzávažnější část z Bakulem formulovaného vzdělávacího programu: *„Se zřetelem k předmětu nejsem reformista, jsem revolucionář. Nechci správkovat, pozměňovat útvar, který jsme převzali. Zamítám jej a navrhuji, aby příští naše lidová škola nebyla řešena na základě toho, co bylo. Ať se při jejím utváření dbá prostě toho, co přirozeně vyžaduje národní náš charakter a co hoví dnešní nové*

¹¹² FLEISCHMANN, Milan. *Život a pedagogická činnost Františka Bakuleho*. Praha, 1973.

Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce PhDr. Jiří Kracík, s. 22.

¹¹³ FLEISCHMANN, Milan. *Život a pedagogická činnost Františka Bakuleho*. Praha, 1973.

Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce PhDr. Jiří Kracík, s. 23

¹¹⁴ FLEISCHMANN, Milan. *Život a pedagogická činnost Františka Bakuleho*. Praha, 1973.

Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce PhDr. Jiří Kracík, s. 24

době... Volně postavím lidské mládě do života, na slunce a do bouře. Dáme mu poznat, po čem k němu bude život volat. Vychovateli příštího člověka budou tedy životní zkušenost – ne povídačky o životě – a práce sama, skutečná práce praktického rázu... Školou, místem výchovné a vyučovací působnosti na dítě, bude nejen dosavadní učebna, nýbrž – a to ještě více – ulice, náves, dvůr, domácnost, dílna, pole, sad... Učitelem-vychovatelem příštího člověka nebude jen diplomem opatřený školský učitel, ale – při řízení tohoto – ať každý dobrý člověk, laik, jenž má vychovatelské schopnosti, jenž ze své bohaté životní zkušenosti může něco ušlechtilého, krásného nebo užitečného s dětmi sdělit... Otevřme brány, otevřme dveře, otevřme i okna, ať může život k dětem do našich škol a děti ať z nich volně mohou k životu. Ať škola přestane být věznicí těla i ducha a stane se místě volně rašících lidských schopností, jež laskavá a obratná ruka vychovatelova bude rozvíjet a ochraňovat, místem, jež bude i kolbištěm dětských sil, zkoušených a otužovaných pro životní boj, i prostředím pro poznávání ušlechtilé radosti ze života. Aby ten úkol mohla plnit zvláště mezi dětmi, jimž je toho nejvíce třeba, musí příští škola být internátem. Volným internátem, který by děti nevěznil, jak internáty dosavadní, a nevytrhával je z rodiny tam, kde se jim výchovně v jiném dává, čeho potřebují. Zato škola-internát nahradí dětem nedostatky, jimiž trpí v rodinách špatně uspořádaných: poskytne jim teplé vřídlosti a lásky, dá příležitost k výchovnému zaměstnání i k ušlechtilé zábavě v kruhu dobrých druhů. Poskytne dětem čistého lůžka, nedostává-li se jim toho doma, a bude i jejich těla vydatně krmit, trpí-li špatnou výživou. Dalším důsledkem takto organizované školy je nutnost, aby byl zcela jiný poměr teoretické a praktické působnosti, než jaký je dosud: teoretické, literární vyučování nesmí být dál východiskem, předpravou, osou výchovné a vyučovací práce – tím se musí stát životní zkušenost a fyzická práce. Dětská hra, práce, zkušenost a z nich se rodící opravdové a hluboké zájmy budou východiskem a koncentračními body... Také chovance naše bude pak nutno jinak rozdělit, než jak činí dosavadní systém tříd podle školních roků. Toto rozdělení se vykoná podle inteligence do tří skupin, v nichž výchovné vyučování bude mít zvláštní formu, obsah i cíle.“¹¹⁵

¹¹⁵ Záznam Bakulova projevu je součástí sborníku „První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti“ vydaného roku 1921, v této práci je citován dle přepisu v publikaci GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 27.

5. Hudební výchova

Následující kapitola bude blíže pojednávat o Bakulově způsobu vedení hudební výchovy jako vyučovacího předmětu a sborů, které zakládal v obecných školách, v nichž učil.

Situace na přelomu 19. a 20. století

Na přelomu 19. a 20. století došlo k rozmachu zájmu o lidové umění. Vznikaly různé pěvecké spolky, které koncertovaly především ve svých rodných městech a přispívaly tak k národnímu uvědomění a hrdosti. Sbormistry byli často učitelé měšťanských škol či gymnázií, kteří zároveň vedli i sbory dospělých. Novinkou byla lidová píseň v učebnicích hudební výchovy, odkud vytlačovala písně procírkevní, procísařské nebo moralizující.¹¹⁶ Nastávala tedy vhodná doba pro experiment v oblasti hudební výchovy.

Lidové písně

Bakule byl často svými nadřízenými kritizován – za příliš volnou výchovu a kázeň, za příliš intimní vztahy s žáky, za nedodržování školních osnov. Jednou z mála věcí, za které býval chválen, bylo vedení hudební výchovy. Východiskem pro předmět tehdy nazývaný „zpěv“ mu byly české a slovenské lidové písně.¹¹⁷ Proč právě ony? Sám Bakule k tomu ve svém nevydaném rukopise o Bakulových zpěvácích říká: „*Z hluboké bolesti, stesku, touhy, klidné, hřejivé spokojenosti nebo z překypující radosti rodily se lidové písně. Jsou v nich tedy vyjádřeny názory a city prostě lidské. A poněvadž zločinci – leda kající se – z obsahu svého nitra se nevyznávají, jsou to výrazy lidí poctivé mysli a čistého srdce. Lidí dobrých. Projevy, až na malé výjimky, v obsahu i formě ušlechtilé. Co mohou v nás tedy způsobit? Probudit nebo posílit také dobrá, ušlechtilá hnutí. Ovšem, nejsou-li pouze prázdň, netečně papouškovány. Dotknou-li se živě a jímavě naší mysli a našeho srdce.*“¹¹⁸

¹¹⁶ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 45-46.

¹¹⁷ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 13.

¹¹⁸ BAKULE, František. *Bakulovi zpěváci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 47.

Vícehlasý zpěv

Bakule se nespokojil s jednohlasým zpěvem, jeho cíle byly mnohem vyšší. Vícehlasý zpěv pro něho představoval důležitou emocionální složku komplexní výchovy, která měla děti připravit pro jejich budoucí život. Pokusy o vícehlasý zpěv realizoval ve všech třídách. Zpěv byl velmi poutavý a pod okna školy si ho rádi chodili poslechnout lidé z vesnice. Zpívaly všechny děti, zpěv je spojoval do jednoho sourodého celku a pomáhal jim zapomenout na starosti, které je čekaly za zdmi školy.¹¹⁹

Největší úspěch maloskalského sboru

Vrcholem těchto snah se staly úspěchy páté třídy v Malé Skále, jejíž vystoupení se stala populárními v celém okrese. Největší poctou se stalo pozvání na 6. mezinárodní kongres elektrologie a radiologie v Praze, který se konal 3. – 9. října 1912. Děti svým zpěvem v sále Obecního domu mezinárodní účastníky kongresu zcela nadchly a dočkaly se velmi pozitivních reakcí. Pozvání bylo s největší pravděpodobností zprostředkováno inspektorem J. Patočkou a stalo se také východiskem pro Bakulovu pozdější spolupráci s Rudolfem Jedličkou.¹²⁰

Celý program a význam jednotlivých písní na pražském vystoupení přehledně shrnul Vladimír Gregor v publikaci František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor: „*Je pozoruhodné, že v programu pražského vystoupení prvního Bakulova dětského sboru z Malé Skály byly lidové české a slovenské písně, lidové balady a staré české hymny, jež se později staly základem repertoáru Bakulových zpěváků. Devět zpívaných sborových úprav českých a slovenských lidových písní nás poučuje o tom, jaké náměty a hudební ráz v nich Bakuleho lákaly a co z nich považoval pro emocionální a mravní výchovu v rámci svého experimentování za důležité a účinné. Vedle jedné z nejstarších českých hymnických písní Svatý Václave, jež posilovala výchovu vlasteneckou, byla polovina písní epických a z nich zvláště výpravných balad o vojnách a zbojnicích s tragickým koncem (Zabitý Janík, Pasol Jano tri voly, Smutné časy, Sirotek). Další dvě byly lyrické (Boleráz, Ty hvězdičko malá), jedna veselá (Včera neděle byla) a jedna koleda (Sem pospěšte). Program byl sestaven ve sledu od lyrických a epických písní k hymnické svatováclavské a končil oběma písněmi veselými, všechny vždy s plným počtem slok. Bakule se ve výběru řídil hlavně texty a jejich dramatickým a dějově zajímavým*

¹¹⁹ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 14.

¹²⁰ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 14.

obsahem, jenž měl na prvním místě literárně umělecky zapůsobit a získat samy děti ke kolektivnímu zpěvu. Že tu byl počátek pozdějšího repertoáru a stylu reprodukce Bakulových zpěváčků, je patrné právě na obou jmenovaných víceslokých baladách, zvláště pak na písni *Osiřelo dítě*, jejíž reprodukce později Bakulovy zpěváčky tolik proslavila. Program vystoupení maloskalského sboru dětí v Praze 7. 10. 1912 byl patrně posledním z doby Bakulova působení v Malé Skále a tedy vyvrcholením jeho učitelské éry na obecných školách.¹²¹ Vladimír Gregor dokonce o Bakulem mluví jako o „jediném průkopníkovi novodobé praktické estetické výchovy žáků“, který jako jeden z mála dokázal na poli umělecké výchovy přejít od teoretizování k praktickému uplatnění a experimentování.¹²²

5.1 Bakulův systém rozvoje hudebnosti

Pokroku a novátorství se dočkalo především několik oblastí hudební výchovy. Bakule znal a používal moderní metody. Věděl o „předpokládkách, dávajících podklad k úspěšnému rozvoji duševnímu“. Pracoval tak s hudebními vlohami i nadáním, ale nezanedbával ani vliv výchovného působení. Gregor (1982) jeho průkopnictví popisuje následovně: „Víme-li, že v Bakulově době existovala v otázce hudebnosti pouze metafyzická a nativistická východiska (Stumpf, Billroth, Révész), která rezignovala na vlivy prostředí, a že teprve vědeckými pracemi sovětských hudebních psychologů z doby těsně po druhé světové válce byla dána důvěra výchově pro rozvoj hudebních schopností dětí, jeví se Bakulovy názory na hudebnost u nás jako nanejvýš průkopnické a pokrokové, ba ojedinělé. Shodoval se též s názory Zd. Nejedlého, F. Čády, Vl. Helferta na to, že nehudebních dětí není, a všechny (tedy i mrzáčky a děti toulavé) proto zapojil do svého výchovného systému. Nanejvýš průkopnické je i Bakulovo konstatování, že lze hudební sluch a jmenovitě absolutní vycvičit. V tom se znovu potvrzuje jeho víra v moc výchovy, již prosazoval i na jiných úsecích svého pedagogického experimentování.“¹²³ Další moderní myšlenkou bylo poukázání na vliv rodinného prostředí v raném dětství a

¹²¹ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 17.

¹²² GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 14.

¹²³ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 46.

následně i v mládí. Mimo jiné nabádal ostatní učitele obecných škol k tomu, aby v dětech probouzeli hudební cit a tříbili analytické schopnosti.

5.1.1 Hudební výchova dle Bakuleho

Počátky rozvoje hudebnosti u dětí

Bakule tvrdí, že pro rozvoj hudebnosti u dětí je velmi důležité, aby jim její prvopočátky předali jejich nejbližší příbuzní již v prvních letech života – rodiče, případně prarodiče. Měli by dětem „*otvírat vrátka do hlavy*“ a zpívat jim. Ke stejnému chování také nabádá pečovatelky v jeslích, dětských útulcích apod. Přestože předpokládá, že v takovémto prostředí nevznikne hudební génius, neměl by se zanedbávat všestranný rozvoj hudebních vloh.¹²⁴

Propracovaný systém

Bakule ve své práci také detailně nastínil, jak by měla hudební prvovýchova a prvouka probíhat.

„*Od prvních dnů jejich života je možno a je třeba v dětech probouzet a rozvíjet zvukovou – tónovou – hudební vnímavost. Tím, že začnete v nich vychovávat pozornost, zájem event. zálibu pro všechno, co se kolem dětí rozezvučí, ať mimo vaše přičinění nebo z vlastní vůle.*“¹²⁵ Dítě se již během svých prvních dnů života hlásí o slovo v muzikálním světě – a to svým pláčem a smíchem, obojí je důležité fyzické cvičení pro dýchací ústrojí, především plic. Proto by měl dospělý upoutávat dětskou pozornost např. chrastítkem či zvonkem, aby si dítě na zvuk zvyklo a naučilo se ho vnímat. Tato činnost bude v dítěti vyvolávat smích. Pláč si dítě obstará samo – „*K pláči ho svádět nemusíte, to oni si obstarají z vlastní vůle. Shledáte-li, že nepláče z bolestné příčiny, nebudete jim v povykování překážet – ať si tuží plíce i hlasové vazy.*“¹²⁶

„*V souladu s rozvíjejícím se intelektem dětí – i jejich řeči – povedete své chráněnce k tomu, aby rozeznávali, zapamatovali, představovali si a určovali různé*

¹²⁴ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82.

¹²⁵ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 5.

¹²⁶ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 6.

druhy zvuků a hlasů, až v nich tak vybudujete základní hudební představy a pojmy, jež budou tím jasnější, určitější a širší, čím větší bude počet zvukových poznatků. Všechny poznané zvuky a hlasy učte děti napodobovat.“¹²⁷ V této fázi se jedná o hlubší pronikání do vědomí. Dospělý by měl propojovat zvukový dojem s pojmenováním znějícího předmětu, aby se při následném vyslovení jména předmětu vyvolala představa zvuku. Např. štěká pes, kokrhá kohout, rachotí vůz. Pomocí co největšího množství zvukových zážitků dojde k vytvoření nezbytného podkladu pro následující hudební výchovu. Učení by samozřejmě nemělo probíhat školsky, ale spontánně a k radosti obou zúčastněných. Dítě by mělo být seznamováno s co největší škálou zvuků – cinkání přiborů, hukot aut, řinčení skla, vrzání dveří atd. Nádobí a další předměty v domácnosti prostě dle Bakuleho vytvářejí jakýsi improvizovaný orchestr.

„Ved'te děti, aby se naučily bezpečně určovat směr, odkud zvuk přichází i zda zní z blízké nebo z větší vzdálenosti.“¹²⁸ Toto cvičení je velmi důležité také z hlediska bezpečnosti. Dá se provádět doma či venku v přírodě nebo na volném prostranství za pomoci zvonů z okolních kapliček, projíždějících vozů apod.

„Záhy poučujte své maličky – ne povídáním, ale zkušeností – o tom, co je to rytmus, tempo a dynamika v hudbě! Využívejte tu první příležitost k výchově sociální!“¹²⁹ V tomto případě není důležité, aby děti dokázaly pojmy správně definovat, ale aby si těchto hudebních znaků všimaly a naučily se je poznávat a cítit. Rytmus je možné procvičovat houpáním při říkankách, podupáváním při pochodech nebo tanci. Např. hodinové tik-tak do dětí dokonale vryje dvoudobý rytmus. Bakule mluví o sdružování a propojování představ. Tempo lze cvičit za pomoci dopravních prostředků – zpomalování, zrychlování. Stejně je to při nácvičce dynamiky. Můžeme poslouchat vzdalující se vůz či zesilující se pláč apod.

„Uvědomujte děti – s příslušným ohledem na stávající stupeň jejich soudnosti – na vztah mezi zvukem a jeho příčinou!“¹³⁰ Bakule zdůrazňuje, že všechna hudební prvouka je obsažena v běžných denních situacích, jen je třeba s ní dále pracovat a dítě na ni upozornit. Např. úderem dveří může vzniknout bouchnutí, vzájemným třením listů

¹²⁷ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 6.

¹²⁸ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 7.

¹²⁹ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 8.

¹³⁰ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 10.

ve stromoví může vzniknout šumění atd. Dalším aspektem při hudebním rozvoji je zpětné usuzování – v čem tkví příčina bouchnutí?

„Dejte i nejmenším dětem už zakoušet a učte je poznávat a rozlišovat účín zvuků a hudby na city.“¹³¹ Není třeba si myšlenkově uvědomovat obsah hudby, jedná se o prosté prožívání pocitů, ať už nepříjemných při nějakém hluku, či příjemných při hře na hudební nástroj.

„Větší děti připravujte k tomu, aby se naučily chápat programový obsah hudby.“¹³² Přes vysvětlení toho, „proč“ vzniká určitý zvukový projev, začne dítě chápat a cítit, který zvuk vyvolává radost a který smutek nebo bolest. Pro příklad je možné uvést, že jinak zní štěkot psa, který vítá svého pána, jinak ňafání jen tak pro psí radost, jinak zlostné dorážení na nevítaného hosta. Bakule mluví také o tom, že matka sama může skrze pláč dítěte analyzovat jeho příčinu, protože jinak zní pláč kvůli bolesti, jinak kvůli dlouhé chvíli a jinak kvůli hladu. Verbálně vysvětlíme dětem, proč se lidé smějí nebo pláčou a co při tom cítí a jak svou náladou ovlivňují osoby bezprostředně ve svém okolí. Tím vším rozvíjíme u dítěte vnímavost, chápavost a také zdravý úsudek o tom, co je psychologickým podkladem pro zvukový projev, jak působí na cit a ovlivňuje náladu.

Bakule vzpomínal na večerní tiché besedy s maminkou, kdy naslouchali zvukům vesnice ukládající se k spánku, rozlišovali odkud je které večerní klekání a šepem si sdělovali své dojmy, postřehy a úvahy.

“Umožňujte dětem při každé příležitosti nápodobu zvuků, tónů, výkřiků, řeči, zpěvu, nástrojů a veďte je k čisté hudební mluvě.“¹³³ Bakule dále zdůrazňoval důležitost aktivního vedení dítěte k vlastnímu samostatnému zvukovému projevu, protože přirozeně nechce být pouze posluchačem - proto je má dospělý v jejich snahách podporovat, nechat je vyzkoušet si v praxi rozličné zvuky, napodobit hru různých nástrojů, povzbuzovat je v napodobování zvuků lidí a zvířat atd.

Od zvukomalebných onomatopoií se dítě přenese k hudební prvovýchově a k modulaci a pěstění vlastního hlasu. Podnětné je upozornit dítě na vady řeči jiných lidí, aby se z nich mohly poučit a případným řečovým nedostatkům se vyhnout. Hlavně v nich však rozvíjet čistou, jasnou, barevnou, dobře rytmizovanou a melodickou mluvu.

¹³¹ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 10.

¹³² BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 11.

¹³³ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 13.

„Mnoho, velmi mnoho s dětmi zpívejte! Při tom vždy pamatujte, že zpěv je barevná, hudebně zušlechtěná mluva. Ne křik! A zvláště, že malý zpěvák nemá píseň bezmyšlenkovitě a bez citu jen papouškovat, ale s porozuměním a s prožíváním zpěvně vypravovat. Proto dbejte i mimiky a gest.“¹³⁴ Zde Bakule vstoupil do finále své hudební výchovy a jasně demonstruje, jakou metodu používal při nácviu písní se svými zpěváčky. Nabádá dospělé, aby děti písní probouzeli i uspávali a nakonec zpívali společně s nimi. „Hrou či živým vypravováním dětem zpěv demonstrujete a nechte je dějový obsah znovu prožívat. Tak budou moci zažít citové a dějové dobrodružství, jímž si projdou vždy znovu a znovu při každém zpěvu dané písně. Vhodná mimika a gesta zesílí prožitek dané písně a umožní živější vnější výraz.“¹³⁵

„Vedle vlastního zpěvu a hry pilně užívejte pro hudební výchovu starších svých svěřenců i hudby z gramofonových desek i z rozhlasu.“¹³⁶ Samozřejmě je nezbytné vybrat hudební nahrávku přiměřenou věku dítěte. Rytmickou hudbu mohou děti dobře doprovázet svým tancem či vhodným tělesným cvičením, menší děti mohou rodiče pohupovat do rytmu. V nahrávkách lze analyzovat jednotlivé hudební nástroje. S dítětem promluvíme o tom, co a jak slyšelo, jaké to v něm vyvolalo pocity či náladu, co ho zaujalo atd. Dílo poté znovu připomeneme, abychom podněcovali hudební představivost a paměť.

„Zvláště dobře volenými lidovými písněmi záhy klad'te základ k výchově ušlechtilých členů lidské společnosti.“¹³⁷ Skrze hudební výchovu má dospělý možnost výrazně formovat budoucí lidskou bytost, proto by toho měl bohatě využívat. Dle Bakuleho se charakter člověka tvoří v prvních letech života. Co je do té doby zanedbáno, těžko se později napravuje. Pomocí hudby je možné z „neotesaného“ člověka vychovat ušlechtilého a dobrého člena lidské společnosti. Vhodně zvolená píseň má v sobě „kouzelnou moc“, může mít pro dítě nedocenitelné pozitivní výchovné výsledky.

Za nejoblíbenější Bakule pokládá písně „Osiřelo dítě“ a „Kačena divoká“, při jejichž zpěvu se samy děti velmi dojímalý. Své pocity pak skrze zpěv dokázaly

¹³⁴ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 14.

¹³⁵ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 15.

¹³⁶ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 15.

¹³⁷ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 16.

přenést na diváky v sále, přestože ti často českému textu nerozuměli a jen zprostředkovaně věděli, o čem píseň je.

„*Nacvičování zpěvu písni připravte případným výkladem a vyvoláním příslušné nálady. Buďte dětem vzory čistého a vroucího zpěvu! Při sborovém zpěvu dbejte kázně!*“¹³⁸ Nacvičovat s dětmi hudební projev je možné až kolem 5 – 6 let. Starší děti je možno vést ke kolektivnímu zpěvu. Následuje cvičení ve sborové kázni, v rytmu, tempu i dynamice zpěvu, shodnosti nabírání dechu a stejné síle. Dospělý by měl v dětech vykřesat vroucnost myšlenky a jasný hlas, které poté propojí s přirozeným a výrazným deklamováním textu. Děti by měly píseň umět reprodukovat jednotlivě i sborově. Bakule opět klade důraz na prožití obsahu písni, jejího demonstrování, aby děti věděly, o čem zpívají, jaký děj se v písni odehrává.

„*Doprovodné hlasy u vícehlasých sborů nacvičujte vždy jen v harmonii, tj. za souznění ostatních hlasů, zvláště hlasu vedoucího.*“¹³⁹ Bakule radí nejprve nacvičit první hlas, např. za doprovodu houslí, jež mají výraznou dynamiku a umí dobře spojovat tóny, poté postupně přidávat jako doprovod druhý hlas – k prvnímu „jen tak pěkně přitulovat“. Také třetí a případně i čtvrtý hlas by se měl nacvičovat v naprosté harmonii za souznění hlasů předchozích. U dospělejších dětí je pak možné použít při nácvičení i notového záznamu. Umístění not jim pomůže dobře modulovat melodii hlasu, i kdyby noty neuměly číst.

„*U vícehlasého zpěvu dbejte vyrovnanosti v síle jednotlivých hlasů tak, aby se slily v jednodušnou zvukovou hmotu. I při tom může a má každý zpěvák vroucně deklamovat a zpívat.*“¹⁴⁰ Děti by měly být vedeny k tomu, aby se jejich hlas s hlasy ostatních zpěváků slil v jednodušnou a melodickou hmotu a stále by měly slyšet hlas vedoucí. Žádný hlas by neměl nad druhé vynikat. Při veřejných koncertech by měli zpěváci zapomínat na prostředí a zpívat prostě a oddaně.

¹³⁸ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 18.

¹³⁹ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 19.

¹⁴⁰ BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82, s. 21.

5.2 Polemika s dr. C. Stejskalem

Učitel by měl být podle Bakuleho plný porozumění, lásky a oddanosti vůči svým žákům, protože tak v nich nejlépe vybuduje základy hudební výchovy, prohloubí a zjemní jejich hudební citlivost a naučí je systému vnímání hudby – zkrátka dosáhne toho, co se podařilo samotnému Bakulemu, který se svým sborem slavil vpravdě fenomenální úspěchy po celém světě. Nicméně ani tyto prokazatelné úspěchy ho neušetřily útoků – nebo možná právě pro své úspěchy, ze závidi, byl Bakule z různých stran osočován. Jako příklad můžeme uvést kritiku dr. C. Stejskala, resp. reakci F. Bakuleho na tuto kritiku pronesenou dr. Stejskalem na jedné z mezinárodních pedagogických konferencí. C. Stejskal pochyboval o vhodnosti koncertování pro tak malé děti, kritizoval negativní vliv koncertování na rozvoj dětské psychiky, obviňoval Bakuleho z toho, že přetěžuje děti, aby sám propagoval své jméno. Jednoduše řečeno, dr. Stejskal nařkl Bakuleho z toho, že na koncertujících dětech parazituje.

Stejskalovy námitky jsou níže uvedeny v podobě otázek, pod nimi jsou odpovědi F. Bakuleho, který všechny námitky stručně a jasně odrazil a přehledně popsal, jak celou situaci vidí on sám. Polemika byla otištěna formou článku v Pedagogickém věstníku v prosinci 1925.

5.2.1 Námitky dr. C. Stejskala a odpovědi F. Bakuleho

1. Jsou takové zájezdy do ciziny a koncertní vystoupení dobré pro mladé duše?

„Pro duše mých chlapců a děvčat jsou. Já to vím, mohu to dokázat a nikdo druhý neprokázal a nedovede opak. Mohou způsobit škodu, když výchovná péče a opatření těch, jimž byla svěřena výchova mladých duší svěřena – je nesprávná, nedostatečná nebo žádná.“

2. Nepotřebuje zdravý duševní vývoj dětí především klidu, tiché pohody, aby mohly sebe samy najít, organicky růst a zrátí?

„Ne. Shnijí ty, které mají zas klid, když vyjdou z rukou vychovatelových. A rozlámou se v nepohodě skleníkové bylinky, jsou-li přesazeny na volnou prostoru. Život není klid a tichá pohoda. Proto nevychováte pro něj především v tichu a tiché pohodě. V tom rostou a zrají jen chudokrevné bytůstky. A hledat se vůbec nemusí duše, která si hoví v závětrí a na sluníčku. Hledat se, to jest hledat si cesty a umístění, pro to jsou vánice v sněžných pláních a lijáky v letních nočních bouřích. Tam musí vodit vychovatel dušičku, z níž chce vytvořit člověka. A jeho úkolem je umět i za takových bouří udržet v ní rovnováhu.“

3. Jsou vám děti při výchově cílem nebo jen prostředkem k jiným cílům?

„Jistě, ale to nevylučuje užití výchovných prostředků, jenž spolu mohou sloužit i jiné věci. Dobré, krásné, ušlechtilé. Potom je to ještě i výchovným zvláštním ziskem. Dítě poznává radost z účasti na dobrém díle. Bude škoda, stane-li se mu potřebou?“

4. Nemá být veškerá činnost školy, chce-li býti právě školou, t.j. místem výchovy, orientována dovnitř?

„Ne. Předně škola není místem jen výchovným. A těžkou její chybou bylo a je, že je její činnost příliš orientována dovnitř. Co to chce, pan dr. Stejskal, žádá-li dokonce, aby byla bez výhrady orientována dovnitř?“

„Solistka Maříčka Fl. na podiu čistá dívka, ve společnosti dáma, našel by v prvních dnech každého týdne v dřevácích nad neckami se špinavým prádlem. Nijak kysele se při tom netváří. Naopak, umí se upřímně těšit z toho, jak svou silou a uměním zmáhá i tak těžké problémy jako je učinit zas čistou věc z dílenského prádla našich chlapců. A děvče, které, než se k nám připojilo, poznalo už sladkost jedu tančiren, teď každý večer, nepracuje-li v malírně, schoulí se na chudičkém svém kavalci a cele se utápí v krásách básnické mluvy a postav Shakespearových dramát nebo grandiosních obrazů Danteovy Božské komedie. Maříčka! Děvče, které prostředím z něž vyšlo, svým zevnějškem a tanečním uměním bylo předurčeno ke kariéře tančiren.“

„Být hodným člověkem, to si přejí moji košířští a smíchovští chlapci a děvčata, ušlechtilé vzdělaným, povahově čistým, odvážným a pevným. Jsou si vědomi své sociální situace. Ve fyzické práci – i té nejprostší – hledají smysl svého života, štěstí. Bude jim existenční základnou, dá jim příležitost k vybití se jejich svalové energie a umožní, aby jí mohli být společnosti prospěšní. A poněvadž naše výchova rozvinula v nich také schopnosti a síly, kterou mohou se uplatnit i mimo tuto fyzickou práci, budou prospěšní také těmi. Tak zjednájí si i rovnováhu v činnosti masa a ducha. Budou harmonickými, celými lidmi. Ukáží a dokáží, že je možno takovým člověkem být i truhláři, rukavičkářce, pradleně...“ (kus programu naší české nové výchovy)

„Pan dr. Stejskal neví nebo nechce vědět, že já jsem to byl, který prvý u nás odvážil se před více než čtvrt stoletím nejen teoreticky hájit, ale hned v praxi konat pedagogické pokusy. – V době, kdy taková práce vynášela jen šikany od školních úřadů a nedůvěru i příkré odmítání od většiny učitelstva.“

„Neuvědomil si patrně, že kdybych byl já před 25 lety se svou prací zůstal v maloskalském zákoutí že by dnes nebylo ještě Krnsko, Jedličkův ústav jako zvláštní typy výchovné práce, že by sotva také byly pokusné naše školy a třídy.“

„Neví nebo nechce vědět, kolik podnětů dal jsem k řešení nejrůznějších výchovných a vyučovacích problémů, a jak dnes jako samozřejmé praktikuje se mnohé zač se před léty do mne ze všech stran tlouklo. Protože bylo mým osudem, abych prvý nastavil hlavu a vystrčil hrud' ráně a protože bylo mou přirozeností, abych tak dělal.

Nemluvil jsem dosud o tom. Vycházel jsem vždy jen prostě se svou prací před veřejnost, vystavuje ji kritice a pokoušeje se vyvolat obdobné nebo nové pokusy v přesvědčení, že živá demonstrace je účinnější, než nejlepší článek nebo kniha.

Vím, chybil jsem, že jsem také nepsal. Pak byla by nevznikla leckterá pochyba a nedorozumění.

Ale byl jsem vždy a všude přístupný. A vždycky ochotný osobně vykládat, dokládat, demonstrovat. A tak při dobré vůli také těch druhých nemusilo by být tak škodlivých projevů, jako je p. dr. Stejskal o němž mluvím.

Škodlivých proto, že bežou odvahu a chuť těm, kdo jsou tvůrci a schopni začínat nové a že ubíjejí důvěru v těch, kdo by chtěli nebo mohli a měli následovat. A také proto, že ubližují prospěchu konaného díla. Prvé je pro mne bez významu. Nedám si nikým a ničím vzít chuť k práci za cílem, který uznán za dobrý, Ale nemůže mi být lhostejno druhé. A proto dnes píše.

Nebránil jsem dosud nikdy tiskem svoji práci. Neměl jsem k tomu chuti a nedostávalo se mi také ke psaní času. Dnes činím tak prvně. Jsem tím povinen tomu, co jsme až dosud vykonali. a ještě více tomu, co chceme ještě vykonat.

Nemohu strpět, aby někdo, kdo nedovede nebo nechce chápat, co chceme akonáme, směl o naší práci vyjádřit se jako „o výchově, se kterou se jezdí po světě na parádu a která proto přestává být výchovou“.

Nemohou to strpět ani muži takového významu v našem pedagogickém světě, jaký v něm má p. dr. Stejskal. A tím spíš ne.

Od referenta o pedagogických zjevech u nás i v cizině mohu a musím chtít, aby byl o předmětu informován tak, aby jeho referát byl prost hrubých nepravd věcných a aby pro neznalost věci nedával podnětů ke křivému nazírání a posuzování nebo aby dokonce sám takové názory úsudky nepronášel.

P. Dr. C. Stejskal u mne nebyl /návštěva ústavu v době, kdy ani jeho budovatel ani jeho chovanci nejsou přítomni, nemůže stačit k poznání a k získání materiálu

pro věcný referát/ nenabyl tedy přímého poznání nás, našeho prostředí, života, práce, našich cílů, prostředků a metod, tedy všeho, čeho je třeba pro referát a úsudku o věci. Nebyl tedy oprávněn psát o našem výchovném problému vůbec a zvlášť ne tak, jak učinil.“ (prosinec 1925 - reakce na článek v Pedagogickém věštíku)¹⁴¹

5.3 Osobní setkání s významnými skladateli

5.3.1 Josef Bohuslav Foerster

Bakule musel čelit i dalším kritikám. Byl kritizován např. za transpozice, ke kterým se uchýloval, protože se svým dětským sborem zpíval i náročné skladby určené třeba pro mužské dospělé sbory. Vypomáhal si teoretickým rozdělením svého sboru na mužskou a ženskou část třeba v písni Utonulá, kdy menší část sboru zpívala jemně promluvy milenky a větší část sboru odpovídala hlubším hlasem milence. Bylo samozřejmě nutné upravit i výšky tónů. Objevili se škarohlídové, kteří tvrdili, že skladba potom přestává být původní originální skladbou. Bakulemu to vrtalo hlavou, a tak se vypravil za samotným tvůrcem jedné ze zpívaných skladeb – významným skladatelem Josefem Bohuslavem Foersterem (1859-1951). Z původně krátké zdvořilé návštěvy se nakonec stala návštěva dlouhá a vedená ve velmi přátelském duchu. Foerster Bakulovi transpozice poželal a nejen že je shledal zcela v pořádku, rozhodl se dokonce osobně vypravit na koncert Bakulových zpěváků a poslechnout si své skladby naživo. Jeho reakce uvádí Bakule ve svém náčrtu díla Bakulovy zpěvačci: *„Přišel a pak mi napsal, že málokdy v životě odcházel z koncertu tak hluboce dojet, jako z našeho: že způsob interpretace našeho „Osiřelého dítěte“ je drtivý. Jeho „Polní cestou“ prý zpíváme dokonale a sbor v našich hlasech dobře volenou transpozicí zní překrásně. Ať prý tedy, tak jako dosud, „hudebně hřešíme“ dál!“¹⁴²* Z Foerstera a Bakuleho se následně stali přátelé a scházeli se pravidelně.

¹⁴¹ NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv.č. (nezpracovaná část), složka „Turné“, nedatovaný dopis F. Bakuleho Dr. C. Stejskalovi

¹⁴² Bakule František, 36/8, S8-82, První náčrt knihy o Bakulových zpěvácích, s. 135.

5.3.2 Leoš Janáček

Dalším významným komponistou, kterého Bakule vyhledal, byl Leoš Janáček (1854-1928). Ke konci života byl Janáček již světově proslulým skladatelem a hlubokou úctou a láskou budil rovněž u Bakuleho a jeho Zpěváčků. Jejich setkání, návštěvu Janáčka na koncertě a následnou reakci dětí dokládá sám Bakule: „*Když jsme vešli na dvůr přízemního domku, v němž Janáček bydlel, bylo mi ouzko. „Mistře, my zpíváme vašeho Kašpara Ruckého a já jsem vás přišel poprosit, abyste dnes před koncertem zašel mezi nás a řekl nám, zpíváme-li ho dobře.“ „Kdo jsou to ti „my“? „Mé děti, Bakulovi zpěváci.“ „Děti – Kašpara Ruckého!“ vybuchl Janáček a oči mu zajiskřily. „To přece snad není možné!“*

Janáček přišel a děti byly velmi nervózní, neboť byl znám svou přísností a i zpěváci Národního divadla před ním měli respekt.

„Janáček přišel. Jeho zjev byl tak trochu zjevem „lesního muže“. Dětem hrůzou div nevstávaly vlasy. Abych soudce připravil na možný nezdár, pověděl jsem mu, než jsme začali zpívat, že náš nácvik není ještě hotový a pevný. Možná, že zvrhneme. A to se také stalo. Děti místo na mě šilhaly po Janáčkově, který stál před nimi vedle mě. Po několika taktech zašilhaly i jejich hlasy. Já jsem odklepal a řekl: „Znova! Myslete jen na Ruckého a dívejte se na mě!“

Děti upřely na mě oči, já se na ně usmál, ony se uklidnily a začaly znovu. O Janáčkově patrně už nevěděly, a tak, jako bychom byli samy, se pěkně rozezpívaly. Jurka, jako jarmareční vyvolavač začala a sbor do jejího „křiku“ vpadl zvoněním...

„Dobře,“ řekl Janáček, když jsem skončili, „dobře to zpíváte. Učitelky mě špatně pochopily. Dělalí z Ruckého tragedii a já jsem psal legraci. Vy jste to poznali.“

„Dobře zpíváte,“ řekl ještě jednou na odchodu. A ani slovem se nezmněl o tom, že jsme sbor nezpívali v poloze, ve které on jej napsal. Jistě, že to věděl, ale nesoudil patrně o transpozici jako p. Hutter.

Dovedete si představit, co se dělo, když Janáček ze zákulisní místnosti odešel? Ta se stala místem divokého reje: děti skákaly, dupaly, výskaly, objímaly se a líbaly. Janáček, sám Janáček je pochválil! Ten veliký, obávaný Janáček o nich řekl, že dobře zpívají. Vyššího, významnějšího uznání už se jim nemůže dostat. Svůj poměr k nim vyjádřil Leoš Janáček ještě tím, že se nám po koncertu zapsal jako člen „Sdružení našich přátel“ s příspěvkem 500 Kčs.“¹⁴³

¹⁴³ Bakule František, 36/8, S8-82, První náčrt knihy o Bakulových zpěváčcích, s. 138-139.

Všechny výše zmíněné citace slouží jako neotřesitelné důkazy faktu, že Bakulovi zpěváci zpívali famózně a obdiv zahraničního publika jim spravedlivě patřil.

6. Bakulovi zpěváci

Následující kapitola bude pojednávat o vzniku hudebního tělesa Bakulovi zpěváci, jeho působení a koncertech absolvovaných v zahraničí.

6.1 Sborové počátky

Historie Bakulových výchovných experimentů v oblasti umělecké výchovy, zejména pak výchovy hudební, sahá až k jeho působení na Malé Skále. Po odchodu do Jedličkova ústavu k další realizaci svých snah neměl dostatek příležitostí ani zázemí, přestože obě pomocnice (Marjánka Jarošková a Miluška Šikulová – maloskalské školačky) byly sólistkami sboru na Malé Skále. Brzy do ústavu začali přijíždět váleční invalidé a tovární provoz už vůbec neumožňoval založení sboru. Pouze v závěru působení v ústavu založil malý sbor u příležitost letního tábora, kterého se zúčastnily i pražské děti.¹⁴⁴

6.2 Oficiální sbor

Oficiální sbor Bakulovi zpěváci vznikl v roce 1920. Jeho členy byli všichni chovanci, kteří společně s Bakulem odešli z Jedličkova ústavu. Zpívali všichni, pomocí zpěvu u nich chtěl zahnat chmury a deprese z tíživé životní situace. Postupně se připojovali další děti z Košíř a Smíchova – často tuláčci či děti s náročnou sociální situací. Některé v ústavu začaly bydlet, jiné jen docházely ze svých domovů. Koncem roku 1921 čítal sbor 35 zpěváků (24 dívek a 11 chlapců).¹⁴⁵

¹⁴⁴ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 51.

¹⁴⁵ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 57.

Nemůžeme mluvit o sboru jako o výhradně dětském tělese, bývalým chovancům bylo kolem dvaceti let a i mnozí nově příchozí byli pubescentního věku. Je na místě tedy mluvit o mládežnickém sboru. Sbor si rychle získával popularitu českého obecnstva, především v Praze, a proto se rozhodl ukázat své umění také v cizině. Hlavními myšlenkami výjezdů do ciziny byly propagace nové republiky a posílení míru.¹⁴⁶

6.3 Zájezdy do ciziny

Bezpochyby nejvýznamnějším byl zájezd do Spojených států amerických v březnu 1923. Zpěváci koncertovali např. v newyorské Carnegie Hall a v Bílém domě. V roce 1924 následovaly Drážďany - přestože Němci nebyli Čechům v té době příliš nakloněni, z koncertu bylo publikum nadšené a Bakule byl zase o něco blíže svému mírovému poslání napříč národy. Se svým sborem navštívil i pedagogický kongres v Heidelbergu (1925). V roce 1926 navštívili zpěváci Dánsko, pak Švýcarsko, v roce 1929 Francii (ve 37 městech absolvovali 200 koncertů), v roce 1930 Maďarsko.¹⁴⁷ Poslední dva zájezdy byly vyvrcholením snah, ale současně byly ovlivněny nastupující hospodářskou krizí. Ve všech zemích navštívili tamější architektonické či přírodní památky, pořídili množství fotografií a seznamovali se s místními lidmi. Fotografie poté zdobily zdi ústavu a z každého zájezdu byla vytvořena mapa s koncertní šňůrou. Poté již začala přicházet hospodářská krize a Bakulův ústav na Smíchově se potýkal s vážnými finančními problémy, které byly ve svém důsledku fatální.¹⁴⁸

6.4 Zánik zpěváčků

V letech 1932-1934 Bakule vážně onemocněl. Příčin bylo několik – dlouhodobé fyzické i psychické přepínání, starosti s dostavbou a financováním vlastního ústavu, neustálé útoky a kritiky ze strany tisku. Závažnost zdravotního stavu dokládají i lékařské zprávy, které se zachovaly v Národním pedagogickém muzeu a knihovně

¹⁴⁶ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 59

¹⁴⁷ FAUCHER, Francois. *František Bakule enfant terrible české pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-717-8305-6, s. 39.

¹⁴⁸ GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, s. 60.

J. A. Komenského a dosud nebyly nikde publikovány (proto uvádíme jejich doslovný přepis):¹⁴⁹

„V Praze dne 27. dubna 1934

Věc: prodloužení zdravotní dovolené

Příl: vysvědčení ošetřujícího lékaře

Okresnímu školnímu výboru v Semilech

Ve dnech, kdy přípis okr. škol. výboru ze dne 16. dubna 1934 do Prahy došel, byl podepsaný stížen tak těžkou psychickou depresí, že nebyl schopen vzchopit se k tomu, aby obratem obstaral oznámení, že nastoupit nemůže a aby sepsal a odeslal novou žádost za prodloužení zdravotní dovolené.

Činí tak dnes, odůvodňuje zdvořilou svou žádost tím, že zdravotní jeho stav v posledních měsících se nejen nezlepšuje ale – naopak – zhoršuje vlivem průtahů, s nimiž je vyřizována jak finanční stránka Bakulova ústavu, tak osobní rehabilitace podepsaného, jemuž bylo nesvědomitou a zlovolnou novinářskou kampaní těžce ublíženo na dobré pověsti.

Jsou to zvláště bolestné záchvaty srdeční a mučivé stavy psychické, jimiž podepsaný po nervovém zhroucení čelit nedovede tím spíš, že rehabilitační akce nemá takového tempa jaké čekal.

Skutečnost zhoršení zdravotního stavu žadatelova potvrzuje a přiložené vysvědčení univerzit. docenta MuDr. Ad. Ambrože, policejního zdravotního komisaře při policejním ředitelství, jenž je ošetřujícím lékařem podepsaného.

I nedávno /14. března 1934/ úředně vykonaná prohlídka na pražském fysikátě, jež se stala podkladem dodatečného schválení dovolené pro dobu od 1. ledna do 31. března 1934, jistě potvrzuje, že zdravotní stav podepsaného také ve zmíněné době nebyl lepší než tenkrát, když žadatel prvně byl vyšetřován na zemském zdravotním úřadě.

Z uvedených důvodů žádá uctivě podepsaný, aby mu bylo vlídně povoleno další prodloužení zdravotní dovolené.

Fr. Bakule, def. učitel podle § 4. uč. zákona.“

¹⁴⁹NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv. č. (nezpracovaná část pozůstalosti), bedna č. 2, složka označená „Škola Bakule 6/25“.

Ručně psaná příloha:

„Pan ředitel František Bakule, narozen 18. květn 1877 v Lidmovicích, bytem Praha Smíchov, Mozartova 1246, trpí těžkou neurasthenií, spec. neurosou srdeční s depresivními stavy.

Vlivem vnějších událostí, v jichž středu se v těchto dnech octnul, zhoršil se jeho zdravotní stav do té míry, že je nebezpečno zatěžovati jeho nervový systém ještě něčím, co by působilo dráždivě na jeho nervy, spec. srdce, čímž by nastalo zhoršení jeho choroby až k event. katastrofálnímu konci.

Z toho důvodu navrhuji, aby byl jmenovaný sprostěn povinnosti svědecké u soudu na dobu pozdější, nejméně dvou měsíců.

MUDr. a PhDr. Adolf Ambrož policejní lékař a stálý soudní znalec“

„Na vyžádání okr. školnímu výboru v Semilech zapisuji toto lékařské vysvědčení.

Pan ředitel Bakule František, narozený 18. května 1877 v Lidmovicích, bytem v Praze Smíchov, Mozartova 1246 – je u podepsaného nepřetržitě od jara r. 1933 v lékařském ošetřování.

Ježto nepříznivý zdravotní stav jmenovaného je v prvé řadě podstaty nervové, jsou jeho výkyvy k lepšímu nebo k horšímu způsobovány vnějšími okolnostmi, jež vyvolávají menší nebo větší reakce chorých nervů. Celkem možno o něm říci, že se nezměnil: občasné zlepšení z doby pro pacienta klidné jsou vyvážena zase občasným zhoršením, které nastává, jakmile se vyskytne něco, co jej uvádí do nervového vzrušení.

Tak zvláště nemizí příznaky psychické, jimiž u pacienta je provázena neurasthenie vysokého stupně a není také změny u jeho srdeční neurosy, příznaků artherosklerosy, special. sklerosy cév věnčitých srdce se záchvaty anginy pectoris a krevního přetlaku.

Také hordoleum externum po víc než ročním trvání vzdor intenzivnímu léčení nezašlo zcela, což mimo jiné svědčí o tom, jak organismus mnohaletým přepínáním vyčerpaný a stárnoucí už těžko vzdoruje nemoci.

O této všeobecné tělesné ochablosti a přetížení věkem nasvědčuje i skutečnosti, že pacient v poslední době ztratil skoro úplně čich, stal se – zvláště na pravé ucho – silně nedoslýchavý a trpí m.j. častými nesnáze zažívacími.

Podepsaný proto nemůže než doporučiti, aby jmenovanému byla udělena další zdravotní dovolená.

V Praze 3. září 1934“¹⁵⁰

¹⁵⁰NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv. č. (nezpracovaná část pozůstalosti), bedna č. 2, složka označená „Škola Bakule 6/25“.

Ambrož také doporučuje léčení na nervové klinice v Paříži, doufá, že změna prostředí odstraní hrozící nebezpečí úplného nervového zhroucení. Bakulův stav se stále nelepší a 12. června 1934 Ambrož tvrdí, že jeho nemoc potrvá ještě 4-5 měsíců a navrhuje, aby byl do té doby zproštěn povinnosti soudního řízení. Dne 11. ledna 1934 proběhla exekuce na Bakulův služební plat ve prospěch vymáhající strany Živnostenské záložny ve Vršovcích. Spolu s Bakulovým ústavem následně zaniknul i celosvětově uznávaný dětský pěvecký sbor Bakulovi zpěváčci.¹⁵¹

7. Dětské výrobní družstvo

Poslední kapitola pojednává o dětském výrobním družstvu. Důvod výběru je prostý – v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského značnou část pozůstalosti po F. Bakulem tvoří výrobky, které spolu se svými „dětmi“ vyrobil. V současné době neexistuje jejich komplexní databáze, popis či fotodokumentace. Rozhodla jsem se, že tento úkol vezmu na sebe. Všechny výrobky (včetně vyřezávaného Bakulova životopisu) jsem vyfotografovala a změřila. Kompletní fotodokumentace i s rozměry výrobků je součástí přílohy a tvoří tak jeden z hlavních pilířů mé diplomové práce.. Je však třeba ji zasadit do kontextu a proto se z blízka podíváme další část Bakulova života a především snahy – na Dětské výrobní družstvo.

Výrobní dílny byly zřízeny v Jedličkově ústavu velmi brzy. Děti zde trávily mnohem více času než v klasické třídě. Bakule již od počátku věděl, že je třeba rozvíjet v nich vloh, které jim v pozdějších letech života pomohou k samostatnosti. Zároveň tím trénoval a zdokonaloval jejich jemnou i hrubou motoriku a práci používal jako rehabilitaci. V současnosti můžeme říci, že vycházel z principů, tehdy neznámé, dnes moderní, ergoterapie.

Bakule dokonce upřednostňuje manuální práci před teoretickou výukou. Cíl výchovy definuje jako „*buzení a rozvinutí vloh zmrzačeného dítěte v takové míře, aby se jednou mohlo žít vlastní prací*“. Podle něho má fyzická práce léčebný význam – ukazuje dítěti, že práci je třeba pociťovat jako štěstí a má velký vliv na jeho

¹⁵¹NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv. č. (nezpracovaná část pozůstalosti), bedna č. 2, složka označená „Škola Bakule 6/25“.

intelektuální rozvoj.¹⁵² Novosad (2011) říká k pohybu a k lidské práci toto: „*Základní stránkou lidského, atributem či projevem existence lidské bytosti, je být činný, být aktivní typicky lidským způsobem, tj. cíleným jednáním realizovat nejprve v duchu navržený plán. Mezi takové jednání vysloveně sociálního charakteru patří práce jako soubor cílevědomých pohybů. Lidská práce je procesem sebeurčování a seberealizace. V produktu své práce poznává člověk sám sebe, svůj záměr, svou energii či své úsilí. Proces práce má dva základní významy: zajišťuje člověku přežití a uspokojování jeho potřeb; zprostředkovává to, že se člověk prací uskutečňuje, pomocí pracovní činnosti a jejími produkty se lidská bytost objektivizuje, zpředměťňuje.*“¹⁵³ Dále zmiňuje psychosociální význam práce. A co je vlastně práce? „*Smysluplná tělesná a duševní aktivita vedoucí k určitému, předem zřejmému cíli a k vytváření hodnot, které mají význam pro jedince i společnost.*“ Odtud už je potom jenom krůček k seberealizaci. Uplatnění na trhu práce je samozřejmě pro jedince s postižením náročnější, o to důležitější je podchycení a správné rozvíjení těch správných vloh a schopností, které nejsou postižením výrazně zasaženy. Práce má pro člověka různé typy přínosů: existenční a materiální, rozvojový a tvořivý, kooperační a socializační, estetický a kulturní a nakonec relaxační.¹⁵⁴ Po přečtení Novosadovi definice máme pocit, že práce jako terapie je něco samozřejmého – stejně jako dýchání. V té době a s takovou intenzitou byla ale „ergoterapie“ průlomová.

Dětské výrobní družstvo vzniklo 11. ledna 1917 – jednalo se o organizaci, která měla svůj výbor, znak a také určité jmění. Den poté dorazila do ústavu pedagogická komise, které děti svou zručnost předvedly. Jak ale uvádí Titzl, nápad tohoto typu se musel zrodit již dříve, protože děti by tak narychlo a bez předchozí přípravy s takovým projektem jinak nesouhlasily.¹⁵⁵

Šlo o to, že děti mohly dokonale zužitkovat pracovní zkušenosti, které prozatím získaly svou pílí a snahou. Mohly své výrobky prodat a získat tak finance, se kterými mohly dále disponovat. Výrobní proces byl rozdělen do určitých fází, žádné přísné rozdělení těchto fází mezi jednotlivé děti, vzhledem k Bakulově stylu výuky, nejspíše

¹⁵² TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 138.

¹⁵³ NOVOSAD, Libor. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita: diskurzivní pohledy na tělo, tělesnost, pohyb, člověka a tělesné postižení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-873-9, s. 40-41.

¹⁵⁴ NOVOSAD, Libor. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita: diskurzivní pohledy na tělo, tělesnost, pohyb, člověka a tělesné postižení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-873-9, s. 41-42.

¹⁵⁵ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 142.

nebylo. Někdo hračky a výrobky navrhoval, jiný opracovával a vyráběl, jiný dekoroval či jinak zdobil. Využívali různorodý materiál – dřevo, kov, textil, papír. (v muzeu se však do dneška zachovaly pouze dřevěné výrobky). Děti zvládaly techniky jako je dřevoobrábění, intarzování („*Intarzie je obraz vytvořený skládáním a lepením dých různých barev a struktur. Skládají se do různých vzorů a obrazců.*“¹⁵⁶) či fornýrování (práce s dýhou). Družstvo fungovalo ještě na podzim roku 1918, ale poté nejspíše postupně zaniká.¹⁵⁷ Při následné fotodokumentaci ale byl na jednom výrobku objeven rok 1921. Je tedy zřejmé, že družstvo muselo fungovat déle.

Družstvo mělo dva hlavní cíle – nácvik pracovní samostatnosti pro budoucí život a povolání a získání finančních příspěvků na pobyt v ústavu. Největší motivací byla asi samotná činorodost dětí, kterou v nich Bakule aktivně a cíleně podněcoval. Účetní knihy družstva se nám nalézt nepodařilo, ale pro srovnání zde uvádíme přehled příjmů a vydání Jedličkova ústavu v roce 1914 (tedy 3 roky před vznikem družstva). Z tabulek níže je vidět, že příjmy z dílen (Výtěžek za odprodané předměty v školní dílně vyrobené) byly velmi malé – zhruba 521,- korun. Dá se tedy předpokládat po vzniku Dětského výrobního družstva rapidní vzrůst? Přehled také velmi detailně mapuje finanční zázemí ústavu, což je zajímavé a může to rozšířit naše obzory, co se týče Jedličkova ústavu a jeho fungování.

PŘEHLED PŘÍJMŮ A VYDÁNÍ VE SPRÁVNÍM ROCE 1914

PŘÍJMY:

	K	h	K	h
Počáteční peněžní hotovost			29 307	67
Příspěvky členské:				
členové zakládající	27 000			
členové podporující	8 518	40		
členové přispívající	2 150			
členové činní	4 381		42 049	40
Podpory (subvence) okresů a obcí			1 783	
Dary lidumilné:				
od korporací a dobrodinců	10 300	48		
k uctěn. památky zemřelých	430			
z veřej. sbírek, novin	3 773	75		
ze schránky ústavní	395	71		
z odkazův a legátův	972	75		
ze zábav, divad. představení, výstavy, atd.	4 307	83	20 180	52
Příjmy plynoucí z úhrad léčebné sazby				

¹⁵⁶ Intarzie. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 26.4.2013 [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Intarzie>

¹⁵⁷ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 142.

zemským sirotčím fondem	7 868	85		
majetnými	167	66	8 036	51
Úroky z běžných vkladů			2 945	51
Výtěžek za odprodané předměty v školní dílně vyrobené			521	52
Rozličný příjem			191	76
Spolkový dům, výnos			6 619	82
Úhrnem			111 635	35

VYDÁNÍ:

	K	h	K	h
<i>I. Výdaj na chovance:</i>				
Strava	3 235	36		
Oděv a obuv	193	27		
Prádlo a ložní potřeby (i s praním)	1 606	77		
Školní potřeby a pomůcky učebné	151	80		
Náklad na školní dílnu:				
provozovací	287	42		
zařizovací	527	06		
Léky, orthop. přístroje a ostatní léčeb. výlohy	312	84		
Hračky, vánoční nadílka a stromek	15	84		
Rozličný výdaj na chovance	154	14		
Škola pro vojíny - invalidy	450	17		
<i>II. Stálý výdaj správní:</i>				
náklad osobní (požitky personálu a mzdy)			4 515	80
náklad věcný:				
Palivo a svítivo	148	96		
Zachovávací správy budov				
běžné	234	55		
adaptace	9 542	84		
Daně a poplatky	30			
Pojistné	59	68		
Čištění místností	123	65		
Doplnění inventáře a nábytku	2 055	88		
Opravy nábytku a předmětů inventárních	21	30		
Kancelářské výlohy (tiskopisy aj.)	610	24		
Tisk výroční zprávy	212	15		
Poštovné, dovozní, kolky a poštov. spořitelna	301	04		
Rozličný náklad věcný	190	35		
Nájemné z pozemků	75			
Ústavní knihovna	82	41	13 688	05
<i>III. Výdaj mimořádný</i>			283	18
<i>IV. Dané zálohy a průběžný výdaj</i>			248	
<i>V. Spolkový dům čp. 13 – VI:</i>				
Anuity hypot. bance král. Českého	2 473	76		
Daň činžovní a přírážky	3 532	99		
Daň pozemková		66		
Náklad na udržov. domu	208	42	6 215	33
<i>VI. Konečná peněžní hotovost 31. pros. 1914</i>			79 750	32
Úhrnem			111 635	35

V Praze, dne 31. prosince 1914
Prof. Dr. **Rudolf Jedlička**, *předseda*
František Tomášek, *účetní*
MuDr. **Jan Panocha**, *pokladník*
Prozkoumali a správným shledali:
Jaroslav Pohan, *přehlížitel účtů*
Rudolf Pietsch, *přehlížitel účtů*¹⁵⁸

V čele družstva stáli učitelé, ale všechny ostatní záležitosti měly na starost děti – vedly účetní knihy a vůbec celé účetnictví. Sortiment byl pestrý, objevovaly se v něm hračky, dětský nábytek, betlémy, vesničky (figurky lidí i rostlin a domky), nejspíše i opravdový funkční nábytek, obrazové rámečky, svícný, krabičky atd. Právě skutečnost, že pracovali z vlastní vůle a s radostí, v nich upevňovala přesvědčení, že jsou schopné práce a obstojí v budoucnosti i v konkurenci „zdravých lidí“.¹⁵⁹

7.1 Jirsákovy hračky

František Jirsák

Za zmínku určitě stojí také „hračky“, které děti vyráběly podle návodu učitele Františka Jirsáka (1864-1939). Ten pozorováním své malé dcery při hře našel podobnost mezi různými zvířaty a tvary přírodnin (makovice jako tělo čápa, šiška jako tělo bažanta apod.) Svou myšlenku realizoval v obecné škole u Hradce Králové, kde učil. Se svými žáky vyráběly celé sestavy, které znázorňovaly pohádku nebo třeba děj lidové písně. Tak začal příběh „Jirsákových panáčků“. Pro Jirsáka bylo nejdůležitější, že i dítě ze sociálně slabého prostředí mohlo mít svou vlastní hračku, můžeme to nazvat tvorbou pro radost. Druhotným efektem potom byl vznik metodických listů, podle kterých pracovali učitelé při kurzech ručních prací. O Jirsákův nápad i samotné hračky byl zájem také v cizině – např. v Bruselu, Madridu, Petrohradu, Spojených státech amerických.¹⁶⁰

¹⁵⁸ *První zpráva o činnosti spolku pro léčbu a výchovu mrzáků, Jedličkova ústavu pro zmrzačené a školy pro vojínky-invalidy v Praze v letech 1913 a 1914.* Praha: Vytiskl Ant. Reis na Kr. Vyšehradě, 1915, s. 46-47.

¹⁵⁹ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváci.* 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 143.

¹⁶⁰ TITZL, Boris. Od hračky přes pomůcku k metodě. In: *Názorné vyučování a škola: historický vývoj a současné trendy používání didaktických pomůcek.* 1. vyd. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského, 2013, s. 11-22. *Historia scholastica.* ISBN 978-80-86935-22-5 ISSN 1804-4913, s. 12.

Výše zmíněné dokládá, že na počátku 20. století se ruční práce staly nedílnou součástí moderních pedagogických myšlenek. Díky této skutečnosti začaly také vznikat originální učební pomůcky. V tomto duchu pracoval např. také Augustin Bartoš (1888-1969), dnes bychom o něm mluvili jako o speciálním pedagogovi, věděl, že ruční práce tříbí dětskou jemnou motoriku a cvičí mozkové části – korové, podkorové a mozečkové.

161

Jirsákovy principy v rukou Bakuleho a koedukace invalidů s dětmi

Nejvíce ale principy „ruční práce výchovné“ rozvinul právě F. Bakule. Již vzhled učební místnosti mnohé napovídal – třída nevypadala jako klasická třída, ale spíše jako dílna. Učení zde bylo realizováno vlastní konáním. Hlavním cílem bylo objevit u každého dítěte nějakou přirozenou vložku a tu následně vhodně rozvíjet, vše s ohledem na budoucí samostatnost. Věděl, že bude nutné, aby práce dětí byla výjimečná a kvalitní, jedině tak budou moci uspět a dokáží si sami vydělat peníze. U Bakuleho byl samozřejmostí individuální přístup ke každému dítěti. Již v průběhu 1. světové války začali do Jedličkova ústavu přicházet váleční invalidé, často po amputaci některé z končetin. Většinou byli demotivovaní svým současným zdravotním stavem a z nastalé životní situace pochopitelně demoralizovaní. Tehdy se Bakule rozhodl, že princip ruční práce je možné aplikovat i u dospělých osob. Ze svých dětí si udělal pomocníky a fyzioterapeuty v jednom. Když invalidé viděli, co dokáže dítě bez rukou či dítě s různými deformacemi, přestali být pasivní a probudila se v nich chuť rovněž něco aktivně a samostatně dělat. To byl první a současně nejdůležitější krok, pak už jen stačilo najít pro každého vhodnou činnost. Nejdříve se od nadřízených za svou „koedukaci“ setkal s kritikou, prý dospělí budou děti mravně kazit. Nakonec se ukázalo, že jim spíše nahrazují otce a vztah je oboustranně prospěšný. Poté se členové výboru k jeho nápadu sami a rádi hlásili. Je to snad typicky české? ¹⁶² Je jisté, že děti v Jedličkově ústavu hračky podle Jirsáka vyráběly, neboť jsou uloženy v muzeu a jejich fotografie je možné si prohlédnout v příloze.

Shrnutí

¹⁶¹ TITZL, Boris. Od hračky přes pomůcku k metodě. In: *Názorné vyučování a škola: historický vývoj a současné trendy používání didaktických pomůcek*. 1. vyd. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského, 2013, s. 11-22. *Historia scholastica*. ISBN 978-80-86935-22-5 ISSN 1804-4913, s. 14.

¹⁶² TITZL, Boris. Od hračky přes pomůcku k metodě. In: *Názorné vyučování a škola: historický vývoj a současné trendy používání didaktických pomůcek*. 1. vyd. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského, 2013, s. 11-22. *Historia scholastica*. ISBN 978-80-86935-22-5 ISSN 1804-4913, s. 16.

„Časový rámeček uvažování o logickém průniku hračky, didaktické pomůcky a výchovné metody byl dán prvním dvacetiletím minulého století. Přestože část z tohoto pedagogicky plodného období odkrojila válka, učitelský stav prokázal, jakým vzdělavatelským potenciálem tehdy disponoval. A to měli naši učitelé jen středoškolské vzdělání.“¹⁶³

Z výše napsaného je patrné, že Bakule nejenže ve výuce spoléhal na vlastní invenci, ale také se nechával inspirovat od svých kolegů a chopil se každé příležitosti, která mohla být pro jeho děti přínosem. Bakule přestává být formálně učitelem 25. února 1935, kdy je mu odeslán dekret o penzionování.¹⁶⁴

8. Bakulův podzim života

Tato kapitola nebude podrobně rozepsána. Chceme zde dát prostor konkrétním citacím a ukázat protipóly, které Bakuleho nejspíše celý život obklopovaly - nevraživost valné části dospělých a upřímná láska dětí.

8.1 Očerňování v médiích

Jak se vlekla nevyřešená situace kolem Bakulova ústavu (permanentní nedostatek finančních prostředků, hospodářská krize vrcholící v roce 1933, časový limit pro čerpání peněz od Amerického červeného kříže atd.), média se chápala příležitostí a chrlila ze sebe lživé a nenávistné články. Níže jsou uvedeny některé zraňující nadpisy článků či celé části některých z nich. Také ty se výrazně podepsaly na Bakulově zhoršujícím se zdravotním stavu.¹⁶⁵

Co se děje za zdmi Bakulova ústavu?

¹⁶³ TITZL, Boris. Od hračky přes pomůcku k metodě. In: *Názorné vyučování a škola: historický vývoj a současné trendy používání didaktických pomůcek*. Historia scholastica. 1. vyd. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského, 2013, s. 11-22. ISBN 978-80-86935-22-5 ISSN 1804-4913, s. 17.

¹⁶⁴ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 225.

¹⁶⁵ TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváčci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3, s. 179.

Udělejte konečně pořádek v Bakulově ústavu!

Dryáčnická humanita

„Neradi se vracíme opět k trapnému případu Bakulova ústavu na Smíchově. Po uveřejnění výsledků úřední revise, která zjistila nejen nepořádky ve vedení ústavu, ale která konstatovala strašný fakt, že v Bakulově ústavu pro zmrzačené děti péče a starost o tyto je teprve na místě posledním, zatím co na místě prvním jsou osobní výhody a pohodlí několika jednotlivců, dostavilo se k nám několik pánů ze „Sdružení přátel“ se žádostí, abychom o případu více nepsali. Zaručovali se, že vše bude příště vyšetřeno, řed. Bakule že bude odstraněn a ústav že bude vrácen svému účelu. Něvěřili jsme, znajíce pozadí hospodářství ústavu. Nyní tato skepse byla potvrzena způsobem, který jistě ve slušné veřejnosti vyvolá úžas.“

Bakulův ústav neléčí a nevychovává zmrzačené děti.

Rub péče o mrzáčky v „Bakulově ústavu“

„Již před dvěma lety upozornili jsme na mnohé nepřístojnosti – velmi mírně řečeno -, jež hrozily úplně zdiskreditovat v očích veřejnosti známý Bakulův ústav – čili „Sdružení pro výchovu životem a prací“.

Kolik ironie je v těchto slovech pro zasvěcené; kolik bolesti opravdových mrzáčků a špatnosti lidí, kteří z hesla humanity - udělali si pohodlné a mnohdy i pokárání zasluhující živobytí.

Proč se musí Bakulův ústav tak podivně bránit? ...Bakulův ústav byl založen jako konkurenční podnik proti skutečně humánnímu ústavu prof. Jedličky.“

Dobročinnosti a lidské laskavosti nesmí býti zneužíváno

Nová záhadná historie Bakulova ústavu

Dobročinnost svedená na nesprávné koleje

Bakulův ústav divného hospodářství – „Hřích proti Duchu svatému...“

Bakulův ústav v stále horším a horším světle¹⁶⁶

8.2 Upřímná láska dětí

Oproti předchozí kapitole ostře kontrastuje dopis od dvou bývalých žáků zasláný u příležitosti Bakulových pětasedmdesátin.

¹⁶⁶ NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv. č. (nezpracovaná část pozůstalosti), bedna č. 2, složka označená „6/30“

Dopis Marjánky S., maloskalské žačky Bakulovy /před 50 lety/

„Milý pane řediteli,

Sněhov 11. 5. 1952

je dnes taková čistá májová neděle, na obloze ani mráčku. Jabloně a hrušně, obtíženy nádherou květů, vydechují a rozkvétajícím šeríkem sladkou vůni. Vlahý vzduch chvěje se vyrovnaným tónem bzukotu přelétajících včel.

Milenka se venku opaluje a zároveň se připravuje k závěrečným zkouškám. Jeník zkouší nový model letadla, též Andulka odešla na návštěvu k sestře. Já sedám ku psaní a těším se, že si s Vámi pohovořím aspoň dopisem.

O tom, že narozeniny budete prožívat na Kladně, vím již koncem března. A tak již dnes dovoluji si napsati svoji gratulaci k Vašemu významnému a vzácnému jubileu. Je to sice brzy – chci však býti mezi prvními. Tedy prostě:

Tisknu Vám v duchu ruce a přeji hodně zdraví a úspěchů do dalších let – a den Vašich pětasedmdesátých narozenin ať je jeden z nejkrásnějších a nejšťastnějších Vašeho života....

Tolik let přešlo do té doby, co jste na Malé Skále učil a já vidím tak živě před sebou čtvrtou třídu a Vás, můj milý pane učiteli.

Vzpomínám na všechna Vaše slova, která mě provázela celým životem, dodávala odvahy a jasnou myslí překonávat překážky, sílila a povzbuzovala v těžkých, tragických chvílích, kdy srdce krvácelo a rozum se mlhou zahaloval. Díky, tisíceré díky za všechno! Tak mi připadá v těch vzpomínkách, že my tenkrát na Malé Skále předbíhali dobu. Máte sám jistě dnes radost, že mnohé z toho, o čem jsme jenom snívali, teď se uskutečňuje.

Před dvěma lety byla jsem na besídce, kterou pořádali žáci střední školy ve Vranovém. Pak učitel K., který vítal rodiče, prosil je, aby porovnali oč lépe se učí jejich děti než oni kdysi. Poslouchala jsem a v duchu jsem se usmívala, šťastna vědomím, že „my“ se učili právě tak dobře, jako dnešní mládež.

Co jsme nedokázali také krásně zpívat, recitovat? Dovedli jsme se do všeho tak opravdově vžít.

Nezapomněla jsem dodnes, jak mně tváře planuly a krev v žilách prudce bila při recitování básně Sv. Čecha „Mládeži“ „„Bud' stále tam, kde pokrok, světe mladý, pod jeho prapory spěj v letu smělém za hvězdou budoucna!“

Ten úryvek byl mi nejmilejší.¹⁶⁷

„V Liberci dne 16. května 1952“

¹⁶⁷ NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv. č. (nezpracovaná část pozůstalosti), bedna č. 2, složka označená „Korespondence dětí s Fr. Bakule 13/7“.

„Můj milý učiteli;

Já, podepsaný osudem stíhaný Váš vděčný žák, dovoluji si tímto k Vaším ctěným pětasedmdesátým narozeninám těchto pár řádek napsati.

Více než půlstoletí jest tomu, kdy v roce 1897 jste přišel k nám na Kladensko. Jako mladičkový učitel přišel jste uplatnit své vědomosti na tuto „horkou půdu“. Netrvalo však ani příliš dlouho a brzy jste poznal život lidu na Kladensku. Denně jste potkával umazané horníky do dobývání černého zlata, denně jste potkával osmahlé hutníky od žhavé oceli a denně jste se scházel s našimi ulopocenými rolníky.

Ve Vašem nitru zahořela láska k tomuto lidu Kladenska, k těmto třem složkám, bez kterých nelze nám býti. A tuto lásku přinesl jste k nám roku 1898 do Družce. Tuto lásku přinesl jste „Vaším dětem“!

Vaši obětavostí a láskou zahřátá naše malá srdíčka se zaradovala. Po dobu svého působení v Družci přinášel jste svoje vědomosti ochotně a upřímně na „své děti“, Vám svěřené. Hleděl jste, aby z každého z nás se stal řádný občan a občanka. Snažil jste se dáti „Vaším dětem“ více vědomostí, mnohým z nás i ve Vašem bytě, ve Vaší universitě. Ale to všechno nestačilo Vám, mladému učiteli. Vy jste měl odvahu vychovávat i naše táty a dědy v hostinci Vašimi přednáškami, co se Vám velice dařilo. Zanechal jste po sobě milé vzpomínky na obecní řízení družecké.

Také zásluhou Vaší byla provedena úprava prostranství kolem školy a osázení tohoto vhodným stromovím. Připomínáme si též, že době dlouhé hornické stávky na Kladně roku 1900 byl jste sociálně nejslabším velkou oporou.

A za to za všechno, za toto Vámi nám prokázané dobro dlužno nám všem u této příležitosti ještě jednou vysloviti Vám náš nejupřímnější srdečný dík.

Děkujeme Vám – milý učiteli náš – děkujeme – a přejeme Vám – mnoho dobrého zdraví a spokojenosti do čtvrtého čtvrtstoletí. Děkuji i za všechny ty „Vaše děti“, které již odešly do neznáma. Volám k Vám do matičky Prahy z tohoto pohraničí naší krásné země:

„Dlouho ještě živ v drahé vlasti buď,

nikdy srdce Tvé víc se nezarmuť!“

Srdečně zdraví Vás Váš vděčný žák

Václav Jun. Čest práci Vaší¹⁶⁸

¹⁶⁸ NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv. č. (nezpracovaná část pozůstalosti), bedna č. 2, složka označená „Korespondence dětí s Fr. Bakule 13/7“.

Závěr

Snad alespoň z části se mi podařilo nahlédnout do nitra osobnosti Františka Bakuleho. Za tu dobu, kterou jsem strávila studiem všemožných materiálů s ním souvisejících, jsem pochopila, že byl svéráznou osobností, která si pevně stála za svými názory a nebála se jít proti proudu – ani za cenu nemalých problémů a rizik. Jistě nebylo úplně jednoduché s ním vyjít. Na druhou stranu pokud by nebyl právě takovým, pravděpodobně by nikdy nedosáhl vytyčených výsledků.

Konec 19. století byl v oblasti péče o osoby s tělesným postižením ve znamení zřizování specializovaných ústavů: tento stav byl oproti minulým dobám velkým pokrokem, osob s tělesným postižením byl v tehdejší společnosti poměrně vysoký počet (postižení tehdy vznikala i jako důsledek sociálních problémů, nedostatečné výživy apod.) a péče o ně zcela minimální. Podobnou cestou se pozvolna vydávalo i Rakousko-Uhersko, jehož součástí byly i České země, které byť za západoevropskými zeměmi (zejména Anglií) možná o několik let zaostávalo, splňovalo více méně to, co se považovalo za dobový standard. V Čechách se stalo významným přelomem založení prvního profesionálního ústavu využívajícího moderních medicínských poznatků, který později přejal jméno svého zakladatele – Jedličkův ústav se stal symbolem péče o osoby s tělesným postižením a je jím dodnes. Jeho první pedagogický ředitel F. Bakule podniknul před převzetím funkce cestu po ostatních evropských ústavech, aby získal inspiraci pro svou činnost. Tyto podněty svérázným způsobem přetvořil a vybaven praktickými zkušenostmi z působení na několika venkovských školách v Čechách se pustil do náročného úkolu. Jeho přístup k dětem s tělesným postižením – dobovou terminologií „mrzáčkům“ – byl novátorský (vzpomeňme třeba na koedukaci dětí s válečnými invalidy). Bakulovy metody tedy byly průkopnické, nicméně jeho osobnostní dispozice vedly k narůstajícímu napětí v rámci institucionálních struktur. Stručně řečeno, Bakule coby výrazná osobnost „dráždil“ své okolí a sám nebyl ochoten uzavírat kompromisy, což vedlo k jeho rozchodu s Jedličkou a jeho ústavem.

Okamžik Bakulova odchodu z Jedličkova ústavu je snad vůbec nejsilnějším okamžikem v jeho pedagogické kariéře, protože se za ním – do nezajištěné budoucnosti – pouští i malá skupinka dětí, o které dosud pečoval. Nic nemůže podat výmluvnější svědectví o tom, jaký byl Bakule učitel. Pedagog, kvůli němuž jeho žáci opustí hmotné zajištění ústavu, které v té době nebylo vůbec samozřejmostí, musel být osobností zcela mimořádné přitažlivosti a schopností. Bakuleho pedagogický génius – nebojme se použít tohoto silného výrazu – se projevoval i v pozdějších letech, když dokázal své svěřence vychovat tak, jak si předsevzal, tzn. učinit z nich dospělé lidi schopné samostatné existence.

Dalším dokladem jeho schopností je založení dětského sboru Bakulových zpěváčků, který si vydobyl mezinárodní renomé. Těmto fenoménům spojeným s Bakulem coby učitelem – tzn. hudební výchově a Dětskému výrobnímu družstvu - jsme věnovali celé tři kapitoly této práce. Podrobně byly popsány metody a způsoby, jakými Bakule s dětmi pracoval.

Východiska jeho pedagogických názorů pak byla předvedena v kapitole druhé a třetí, pojednávajících o dobovém školství a Bakuleho působitích před tím, než začal pracovat s dětmi s tělesným postižením. Ukázalo se, že za jeho výsledky stojí jak promyšlené názory na výchovu, tak – a možná především – zcela mimořádná empatie k dětské duši. V tomto směru se tedy také ukazují limity Bakulova přístupu k výchově: není zkrátka možné teoreticky formulovat a prostřednictvím odborného textu přenést tuto citlivost pro dětskou duši na čtenáře, byť jsme se o to alespoň zčásti pokusili citacemi některých osobních vzpomínek Bakulových žáků. Bakule sám se ostatně dlouhá léta sepsování svých zkušeností bránil, dostal se k tomu v podstatě až po ukončení aktivní učitelské kariéry a většina jeho spisů navíc zůstala nevydána.

Dnešní speciální pedagogika je na zcela jiné úrovni než v dřevních dobách Bakuleho působení, opírá se o množství poznatků lékařských i psychologických. Nicméně co se od Bakulových časů až do dnešní doby nezměnilo je způsob, jak musí učitel ke svému žákovi přistupovat, aby si získal jeho důvěru a vybavil ho do života ne suchým akademickým věděním, ale životodárnou schopností postavit se na vlastní nohy a v životě obstát. Jak to dokázali Bakulovi žáci dokumentujeme nejenom v příslušných kapitolách, ale hlavně v příloze, kde jsou sepsány a prezentovány výrobky „Bakulat“, které se nám dodnes zachovaly v Národním pedagogickém muzeu. Tato práce sice byla náročná, ale zároveň mi přinášela radost a uspokojení – doufám totiž, že poslouží dalším kolegům jako studijní materiál a budou tak moc ocenit, k jakým výkonům F. Bakule své žáky přivedl.

Kromě lepšího poznání některých aspektů učitelského působení F. Bakuleho, což bylo mým hlavním cílem, jsem v první kapitole zasadila jeho činnost do kontextu dobového přístupu ke vzdělávání osob s tělesným postižením. Domnívám se, že i tato část má svojí cenu, protože v odborné literatuře se o této problematice příliš nedovídáme.

Závěrem bych chtěla ještě jednou upozornit na bohatou pozůstalost F. Bakuleho v Národním pedagogickém muzeu, která dosud nebyla zcela vytěžena. Doufejme, že bude v dohledné době proveden její soupis a roztřídění, aby s ní mohli bez problémů pracovat další zájemci o poznání odkazu jednoho z nejpozoruhodnějších pedagogů svojí doby, jímž F. Bakule beze sporu byl.

Abstrakt

Tato diplomová práce pojednává o osobnosti Františka Bakuleho. Vychází především z jeho bohaté pozůstalosti, rukopisů a výrobků Bakulových žáků. Cílem bylo zmapovat nezpracovanou část pozůstalosti v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského. Což se podařilo částečně, neboť je velmi rozsáhlá. Vybrali jsme tedy především části pojednávající o Bakulových zpěváčcích, Dětském výrobním družstvu a také dopisy od bývalých žáků. Největším přínosem této práce je ale kompletní evidence veškerých výrobků a hraček, které děti vyrobily. Dosud žádná taková ani v rámci muzea provedena nebyla. Všechny výrobky byly vyfotografovány, pečlivě změřeny, popsány a rozděleny do skupin. Část práce také tvoří rozsáhlá kapitola přehledně pojednávající o historii péče o osoby s tělesným postižením nejen u nás, ale i v evropských zemích na přelomu 19. a 20. století.

Abstract

This dissertation examines the personality of Frantisek Bakule. It is largely based on many manuscripts of his rich estate, and the products of his pupils. The aim of the paper was to map out the unexamined part of the estate in the National Pedagogical Museum and Library of J. A. Comenius. This aim was only partially achieved as the estate is truly enormous. Therefore, the focus was put on the parts concerning Bakule's Little Singers, Children's Workshop Group and letters from his former students. However, the main benefit of this paper is a complete record of all the products and toys made the children. Such record had not been compiled, not even in museum record keeping files. All the objects were photographed, measured, described and categorized. An important part of this dissertation is also an extensive chapter devoted to the history of caring for the physically disabled not only in the Czech Republic but also in other European countries at the turn of the 19th and 20th century.

Použité zdroje

Prameny

všechny použité prameny pocházejí z pozůstalosti F. Bakuleho, která je uložena v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského, Valdštejnská 20, Praha 1 (zkratka NPMK)

BAKULE, František. *Bakulovy zpěváčci* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-82.

BAKULE, František. *Z mých výchovných pokusů* [nevydaný rukopis], NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, inv. č. S 8-46.

NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv. č. (nezpracovaná část pozůstalosti), bedna č. 2, složka označená „Škola Bakule 6/25“.

NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv. č. (nezpracovaná část pozůstalosti), bedna č. 2, složka označená „Korespondence dětí s Fr. Bakule 13/7“.

NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv. č. (nezpracovaná část pozůstalosti), bedna č. 2, složka označená „6/30“

NPMK, Archiv písemností, pozůstalost F. Bakule, bez inv.č. (nezpracovaná část), složka „Turné“, nedatovaný dopis F. Bakuleho Dr. C. Stejskalovi

Literatura

FAUCHER, Francois. *František Bakule enfant terrible české pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-717-8305-6.

FLEISCHMANN, Milan. *Život a pedagogická činnost Františka Bakuleho*. Praha, 1973. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. Vedoucí práce PhDr. Jiří Kracík.

GREGOR, Vladimír. *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor*. 1. vyd. Ostrava: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

Kapitoly ze speciální pedagogiky. 3. přeprac. a rozš. vyd. Editor Jarmila Pipeková. Brno: Paido, 2010, 401 s. ISBN 978-807-3151-980.

KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294.

KRAUS, Jaroslav a Oldřich ŠANDERA. *Tělesně postižené dítě: Psychologie, léčba a výchova*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975.

NOVOSAD, Libor. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita: diskurzivní pohledy na tělo, tělesnost, pohyb, člověka a tělesné postižení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-873-9.

Pedagogická encyklopedie. II. díl (editoři J. Kubálek - Otokar Chlup - Jan Uher) Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské podniky, 1939. 640 s.

PREDMERSKÝ, Vladimír. Kapitola z dějin starostlivosti o telesne chybnú a chorú mládež na Slovensku z aspektu spolupráce Čechov a Slovákov na úseku starostlivosti o defektnú mládež. In: *Somatopedie 1973*. Praha: Univerzita Karlova, 1974, s. 19-43.

První zpráva o činnosti spolku pro léčbu a výchovu mrzáků, Jedličkova ústavu pro zmrzačené a školy pro vojíny-invalidy v Praze v letech 1913 a 1914. Praha: Vytiskl Ant. Reis na Kr. Vyšehradě, 1915

PŘÍHODA, Václav. *Třicet let Bakulovy práce pokusné*. Praha: Sdružení přátel výchovy životem a prací, 1927.

RENOTIÉROVÁ, Marie. *Některé významné osobnosti oboru somatopedie v českých zemích: přátelé jedinců s tělesným postižením*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 132 s. ISBN 978-80-244-1861-2.

RŮŽKOVÁ, Jiřina; ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. I. díl. Praha: Český statistický úřad, 2006.

SKLENÁŘ, Václav. *František Bakule*. In: *Učitelé v práci a v boji*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971, s. 226-241.

SROGOŇ, T. a kol.: *Dějiny školstva a pedagogiky*. Bratislava: SPN, 1986.

Stručný slovník pedagogický. VI. díl (editoři Josef Klika – Karel Štech). Praha: Ústřední spolek jednot učitelů v Čechách, 1909.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983, 380 s.

TITZL, Boris. *Péče o tělesně postižené dítě: Sborník k 70. výročí založení Jedličkova ústavu*. 1. vyd. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985.

TITZL, Boris. *To byl český učitel: František Bakule, jeho děti a zpěváci*. 1. vyd. Praha: Společnost Františka Bakule, 1998. ISBN 80-902-5180-3.

TITZL, Boris. *Od hračky přes pomůcku k metodě*. In: *Názorné vyučování a škola: historický vývoj a současné trendy používání didaktických pomůcek*. 1. vyd. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského, 2013, s. 11-22. *Historia scholastica*. ISBN 978-80-86935-22-5 ISSN 1804-4913.

VÍTKOVÁ, Marie. *Paradigma somatopedie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 140 s. *Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*, sv. 71. ISBN 80-210-1953-0.

VÍTKOVÁ, Marie. *Somatopedické aspekty*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-731-5134-0.

Internetové zdroje:

Friedrich Hessing. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 14.7.2013 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Hessing

Intarzie. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 26.4.2013 [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Intarzie>

JARRETT, Simon. *A history of disability: from 1050 to the present day* In: English Heritage [online]. 2012 [cit. 2014-03-30]. Dostupné z: <http://www.english-heritage.org.uk/discover/people-and-places/disability-history/>

Jean-André Venel. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 27.1.2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Jean-Andr%C3%A9_Venel

Joseph Clément Tissot. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 14.4.2104 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_Cl%C3%A9ment_Tissot

Konrad Bielsalski. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 11.3.2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Konrad_Biesalski

Kurz-Stiftung: Johann Nepomuk von [online]. 2012, 2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.kurz-stiftung.de/chronik.html>

Nicolas Andry. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 9.3.2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Nicolas_Andry

Oskar-Helene-Heim. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 4.3.2013 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://de.wikipedia.org/wiki/Oskar-Helene-Heim>

Petrus Camper. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014, 7.11.2013 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Petrus_Camper

Reliability of Wikipedia. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-2014 [cit. 2014-03-30]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Reliability_of_Wikipedia

Somatopedická společnost. *O společnosti* [online]. 2003 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.somspol.wz.cz/ospolecnosti.html>